

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

GEÇ ANTİK ÇAĞ'DA İZNIK (NİKAİA) VE
ÇEVRESİNDE RESİM SANATI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ahmet Ali ALTIN

Danışman: Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

BURSA 2010

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Arkeoloji Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı'nda 700647002 numaralı Ahmet Ali Altın'ın “ Geç Antik Çağ'da İznik Resim Sanatı” konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, .../.../..... günü-..... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorularda alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../20.....

ÖZET

Yazar : Ahmet Ali ALTIN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Bilim Dalı : Klasik Arkeoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VI+61
Mezuniyet Tarihi : / / 2010
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

GEÇ ANTİK ÇAĞ'DA İZNIK VE ÇEVRESİNDE RESİM SANATI

Nikaia, Hellenistik Dönem'in başlarında kurulmuş, Hellenistik ve Roma dönemlerinde Kuzeybatı Anadolu'nun en önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. Geç Antik Çağ'da da önemini koruyan kent, Hıristiyanlık dünyasının önemli kararlarının alındığı I. ve VII. konsillere ev sahipliği yapmıştır.

Kentin surlar dışında yer alan antik nekropolünde, Hellenistik Çağdan Geç Antik Çağ'a kadar tarihlenen birçok mezar yapısı görülmektedir. Nekropol alanında Geç Antik Çağ'a ait birçok mezar yapısı bulunmakla birlikte, bu mezarların sistemli bir kazısı şu ana dek yapılmamıştır. Ortaya çıkarılan mezarların büyük bir kısmı yol yapım çalışmaları sırasında sürdürülen hafriyat çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Bu hafriyat çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan mezarlardan Elbeyli mevkiinde yer alan hipoje ve Bahçeboğazı mevkiinde yer alan kiremit örgü mezarlarda yer alan duvar ve tavan bezemeleri bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Elbeyli Hipojesi Erken Hristiyanlık dönemine işaret eden bezemelerle süslüken, Bahçeboğazı mezarları yaklaşık aynı döneme ait IV. yüzyıl özellikleri gösteren duvar resimlerine sahiptir.

Anahtar Sözcükler:

Nikaia, Nekropol, Mezar, Duvar Resmi, Geç Antik Çağ, Hipoje, Hıristiyanlık, Fresko

ABSTRACT

Author : Ahmet Ali Altın
University : Uludağ University
Main Discipline : Archaeology
Discipline : Classical Archaeology
Character of the Thesis : Master Thesis
Number of Pages : VI+61
Graduation Date : /.... / 2010
Thesis Advisor : Prof. Dr. Mustafa Şahin

THE ART OF PAINTING IN IZNIK (NIKAIA) AND ITS SURROUNDINGS IN LATE ANTIQUE ERA

Nikaia was founded in the beginning of Hellenistic Period and became one of the most important cities in Northwestern Anatolia during Hellenistic and Roman Period. It kept its importance also in Late Antique Period and hosted 1st and 7th Councils which some important decisions were taken for Christianity.

In the ancient necropolis which is located out of city walls, there are many graves which were dated from Hellenistic Period until Late Antique Era. Although there are many graves from Late Antiquity in the necropolis, they haven't been researched systematically until today. The majority of these graves were discovered during road construction. The paintings found in Elbeyli Hypogeum and in Bahçeboğazı Graves consists the subject of this thesis. While the paintings of Elbeyli Hypogeum have the characteristics of Early Christian Art, Bahçeboğazı Graves have wall paintings which also show the characteristics of IV. century A.D.

Key Words

Nikaia, Necropolis, Grave, Wall Painting, Late Antique Era, Hypogeum, Christianity, Fresco

ÖNSÖZ

Nikaia antik kenti, çok geniş bir alana yayılmış bir nekropole sahiptir. Kent içerisindeki çeşitli antik yapılarda bazı kazı ve araştırmalar yapılmasına rağmen, nekropol alanı içerisindeki mezarlar bugüne kadar sistemli bir şekilde araştırılmamıştır. Özellikle Geç Antik Çağ'a ait mezar yapıları, yol yapım çalışmaları, sulama kanalı açma çalışmaları gibi faaliyetler sonucu ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmalar söz konusu mezar yapılarının tahrip olmasına sebep olmuştur. Elbeyli Hipojesi gibi döneminin en önemli örneklerinden sayılan bu tür mezar yapılarının çeşitli hafriyat çalışmaları ve kaçak kazılar sonucu tahrip olması üzüntü vericidir.

Bu tezde, Nikaia antik kentinde bulunan çeşitli mezar yapılarındaki örneklerden hareketle bölgenin mezar resmi sanatı açısından Geç Antik Çağdaki önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma esnasında bana tez konumu öneren ve her zaman desteğini gördüğüm tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa Şahin'e, kütüphane çalışmalarım için yurtdışına gitmeme vesile olan ve desteklerini esirgemeyen Erasmus Bölüm koordinatörümüz Sayın İ. Hakan Mert'e teşekkürlerimi sunarım. Tezimin kataloğunu hazırlarken elindeki fotoğrafları benimle paylaşan, İznik hakkında verdiği bilgilerle bu tezin oluşmasına katkı sağlayan Sayın Yrd. Doç. Dr. Bedri Yalman'a ve duvar resimleri konusundakiengin tecrübesiyle bana yol gösteren Prof. Dr. Harald Mielsch'e teşekkürü borç bilirim. Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümünde birlikte çalıştığım değerli hocalarım Öğr. Gör. Dr. Derya Şahin'e, Öğr. Gör. Dr. Mustafa Bulba'ya, Sanat Tarihi bölümü Öğr. Gör. Dr. Ayşin Özügül'e, değerli meslektaşım Arş. Gör. Serkan Gündüz'e, Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına şükranlarımı sunarım. Elbeyli Hipojesi'nin fotoğraflarının çekilmesi esnasında yardımlarını esirgemeyen Dilek Yaman'a ve İngilizce çeviriler konusunda yardımlarını gördüğüm Eren Baştaymaz'a teşekkür ederim. Meslek hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın oluşmasında katkıda bulunan ve isimlerini saymadığım tüm meslektaşlarım ve dostlarımdan özür diler, hepsine şükran duyduğumu belirtmek isterim.

Bursa 2010

Ahmet Ali Altın

İçindekiler

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ	1
1.1. AMAÇ	3
1.2. NİKAİA'NIN TARİHÇESİ	3
1.3. ARAŞTIRMA TARİHİ	7
1.4. METODOLOJİ	8
I. KATALOG.....	10
1. ELBEYLİ MEZARI	10
1.1. Mimari	11
1.2. Bezemeler	11
1.2.1. Batı Duvarı	12
1.2.2. Kuzey Duvarı	12
1.2.3. Güney Duvarı	13
1.2.4. Doğu Duvarı	14
1.2.5. Tonoz Bezemeleri	15
2. BAHÇEBOĞAZI 1 NOLU MEZAR.....	15
2.1. Mimari	15
2.2. Duvar Bezemeleri	16
3. BAHÇEBOĞAZI 2 NOLU MEZAR.....	17
3.1. Mimari	17
3.2. Bezemeler	17
II. GEÇ ANTİK ÇAĞ RESİM SANATI.....	19
1. Geç Antik Çağ Mezar Mimarisi	19
2. Geç Antik Çağ Resim Sanatı	22
III. İKONOĞRAFİK DEĞERLENDİRME.....	29
IV. TARİHLEME	31
SONUÇ.....	34
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA.....	36
ÇİZİMLER VE RESİMLER LİSTESİ	39
ÇİZİMLER.....	42
RESİMLER.....	46
ÖZGEÇMİŞ	60

GİRİŞ

Ölüm ve ölümden sonraki yaşam, insanlığın tüm tarihsel süreci boyunca, toplumların en çok ilgilendikleri konulardan biri olmuştur. Toplumların ölüm ve ölümden sonraki yaşam konusundaki düşünceleri, ölü gömme gelenekleri ve mezar mimarilerini de etkilemiştir. Coğrafi ve ekonomik koşullar, toplumların sosyal yapısı, kişisel seçimler gibi etkenler de mezar mimarisinin ve bezeme sistemlerinin şekillenmesine neden olan unsurlardır. Ölü gömme gelenekleri ve bu geleneklere bağlı uygulamalar, insan topluluklarının sosyal yapısı, inanç sistemleri ve sanat anlayışları hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Hıristiyanlığa ve çok tanrılı dinlere ait öğelerin birlikte görüldüğü bir dönem olan Geç Antik Çağ'da mezar mimarisine bağlı resim geleneği oldukça geniş bir repertuar sunmaktadır. Bu dönemden başlayarak Hıristiyan inancına sahip kişilerin inançlarını özgürce yaşayabilmeleri sonucu, resim sanatında hem pagan öğeler hem de Hıristiyan öğeler bir arada görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde mitolojik öykülerden alınmış karakterlerden, Hıristiyanlığa ait sembollere, cennet bahçelerini tasvir eden kompozisyonlara kadar çok çeşitli konuların işlendiği, farklı bezeme sistemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Nikaia Antik Kenti'ndeki söz konusu döneme ait mezar yapıları bu çeşitliliğe örnek oluşturmaktadır. 325 yılında toplanan I. Konsil'e ev sahipliği yapan Nikaia, şüphesiz Geç Antik Çağ Roma dünyasının en önemli kentleri arasındadır. Bu tezin konusunu oluşturan Elbeyli ve Bahçeboğazı mezar yapılarının da gösterdiği gibi Nikaia duvar resmi sanatı açısından oldukça önemli eserlere sahiptir. Geniş bir alana yayılmış bir nekropole sahip olan kent, şüphesiz birçok mezar yapısını halen toprağın altında gizlemektedir. Az sayıdaki kurtarma kazısı dışında herhangi bir sistematik araştırmanın yapılmamış olması, bölgenin bu dönemdeki resim sanatının iyi araştırılmamasına sebep olmuştur. Gelecek yıllarda yapılacak olan arkeolojik kazı ve araştırmalar bölgenin Geç Antik Çağ'daki düşünce ve sanat anlayışına ait örneklerinde ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Bu tezin konusunu oluşturan Nikaia'daki Geç Antik Çağ'a ait duvar bezemelerine sahip mezarlar, İznik'teki yol yapım çalışmaları esnasında tesadüfen

keşfedilmiş ve kurtarma kazıları sonucu açığa çıkarılmış yapılardır. Bu yapılardan Elbeyli köyü yakınlarındaki Hipoje içerisindeki bezemeler, 1974 yılında Nezih Fıratlı'nın yayınında detaylı bir şekilde tanımlanmış, benzer örneklerle karşılaştırılarak mezarın Geç Antik Çağ kronolojisi içerisindeki yeri saptanmaya çalışılmıştır. Nikaia'daki Geç Antik Çağ'a ait duvar bezemelerine sahip diğer iki mezar yapısı, Bahçeboğazi olarak adlandırılan mevkide yer almaktadır. Bu mezarlar 1998 yılında yapılan arazi sulama kanalı hafriyatı sırasında bulunmuş, İznik Müzesi uzmanları tarafından yapılan kurtarma kazısı sonrası üstleri toprakla örtülerek kapatılmıştır. Söz konusu mevkide yer alan mezarlardan biri 1998 yılında Enis Karakaya tarafından yayınlanmış, bu yayında mezarın ikonografik ve kronolojik açıdan özlü bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu tez oluşturulurken Nikaia'da bulunan Geç Antik Çağ'a ait duvar resimlerine sahip mezarların tümünü bir başlık altında toplayarak bezemelerinin detaylı tanımlamalarını yapmak, benzer mezarlarla karşılaştırarak ikonografik ve kronolojik açıdan değerlendirmesini yapmak amaçlanmıştır. Böylelikle Geç Antik Çağ'da yaşamış olan Nikaia halkının ölü gömme geleneklerinden yola çıkılarak, hangi dönemde ne tür dinsel inançlara, geleneklere ve sanatsal zevklere sahip oldukları daha iyi anlaşılacaktır.

1. AMAÇ

Üzerinde modern yerleşimin kurulmuş olmasına rağmen günümüze birçok yapısı iyi korunmuş halde ulaşılmış olan Nikaia antik kenti, Hellenistik dönemden başlayarak Kuzeybatı Anadolu'nun en önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. Kentin çok geniş bir alana yayılmış olan nekropolünde, sistemli kazılar yapılmamış olmasına rağmen geçmişi Hellenistik Çağ'dan, Geç Antik Çağa kadar geri giden çeşitli örnekler ele geçmiştir. Bunlardan Elbeyli Hipojesi, döneminin zengin bezeme repertuarına örnek teşkil eden, Anadolu'nun Geç Antik Çağ'daki en iyi korunmuş hipojesi olma özelliğini taşımaktadır. Bahçeboğazı mezarları, mimari özellikleri ve bezeme sistemi açısından daha sade yapılar olsa da, söz konusu dönemin farklı bir bezeme anlayışını göstermesi açısından önem taşımaktadırlar.

Nikaia kenti içerisinde 19. yüzyıldan günümüze çeşitli araştırmalar yapılmış olmakla birlikte, kentin nekropolünde birkaç belgeleme çalışması ve kısa süreli kurtarma kazıları dışında herhangi bir sistematik çalışma yapılmadığı görülmektedir. Aksine nekropol alanında bulunan birçok mezar definciler tarafından kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Çeşitli korunma önlemleri alınmış olmakla beraber Elbeyli hipojesindeki fresklerin tahrip edilmesi bu tahribatın önemli bir göstergesidir. Bu çalışmanın amacı, Nikaia'nın Geç Antik Çağ mezar bezeme sanatındaki yerini belirleyerek, kentin bu konuda ne denli önemli eserlere sahip olduğunu vurgulamak, mezarları benzer örneklerle karşılaştırarak kronolojik problemleri çözmeye çalışmak olacaktır. Ayrıca mezarların önemini vurgulayarak sistemli bir şekilde araştırılmasını ve vurdumduymazlığa kurban gitmemesini sağlamak bu çalışmanın en önemli hedeflerindedir.

2. TARİHÇE

Nikaia antik kenti, Küçük Asya'nın kuzeybatısındaki Bithynia bölgesinde, günümüzdeki Bursa ilinin İznik¹ ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kent, Askania Limne'nin (İznik gölü) kıyısında, verimli ovaları üzerindeki bağları, zeytinlikleri ile

¹ Kentin bugünkü ismi, muhtemelen eski Yunanca'da Nikaia'ya doğru anlamına gelen "EIS NIKAIION" ifadesinden gelmektedir. "EIS NIKAIION" ifadesindeki "Eis" ve "Nik" heceleri halk dilinde değişime uğrayarak İznik haline gelmiş olmalıdır.

tarımsal üretim açısından oldukça elverişli bir konuma sahiptir. Günümüzdeki İznik şehrinin büyük bir kısmı antik Nikaia kenti üzerine kurulmuştur ve antik kenti çevreleyen görkemli şehir surlarının içerisinde yer almaktadır. Bu yüzden de kentin eski kalıntılarının büyük bir kısmı halen toprak altında olmalıdır.

İznik çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında tarih öncesi dönemlere ait çok sayıda höyük tespit edilmiştir. Bunlardan Ilıpınar Höyük, yaklaşık İ.Ö. 5500 tarihine kadar eskiye giden buluntularıyla Kuzeybatı Anadolu'nun Neolithik dönemine ışık tutan en önemli höyüklerinden biridir. Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşime sahne olan Üyücek Höyük, Çakırca Höyük, Karadin Höyük, Köristan (Çiçekli) Höyük gibi höyükler bölgenin tarih öncesi zenginliğini ortaya koymaktadır².

Nikaia'nın isminin geçtiği mitolojik öykülere baktığımızda, çeşitli antik yazarlar tarafından anlatılan mitoslara rastlarız. "Herakleialı Memnon" tarafından aktarılan bir mitosa göre nymphe Nikaia, nehir tanrısı Sangarios ile tanrıça Kybele'nin kızlarıdır. Bir avcı olan Nikaia aşkı reddeder ve bakire kalmayı seçer. Nikaia'ya aşık olan fakat aşkına karşılık bulamayan Dionysos bir hileye başvurarak Nikaia'nın su içtiği kaynağa şarap karıştırır. Nikaia sarhoş olur ve uyuyakalır. Dionysos onunla uykusunda beraber olur ve Nikaia ondan Satyrleri doğurur³.

IV. yüzyılın sonu – V. yüzyılın başlarında yaşamış olan Yunan şair "Nonnos" tarafından yazılan *Dionysiaca* adlı eserde, benzer bir mitos daha ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Bu eserde, Nikaia çoban Hymnos'un aşk isteğini geri çevirir ve bu isteğine karşılık onu öldürür. Bunun üzerine kızan Eros Dionysos'a bir aşk oku saplar ve tanrı Dionysos, Nikaia'ya aşık olur. Nikaia bu aşkın sonucu olarak Telete'yi doğurur ve doğumdan sonra intihar eder. Tanrı Dionysos, Nikaia'nın anısına Bithynia'da onun ismini taşıyan kenti kurar⁴. İmparator Alexander Severus dönemine ait bir Roma sikkesi üzerinde, bu mitosa işaret eden bir konu, tanrı Dionysos ile Nikaia'nın birlikteliği tasvir edilmiştir⁵.

Kıta Yunanistan'daki Lokris bölgesinin doğusunda, Thermopylai yakınlarında Nikaia ismini taşıyan başka bir yerleşim daha yer almaktadır. Hellenistik dönem

² French 1967, 49 vdd. – Şahin vd. 2008, 13 dipnot 12.

³ *Der neue Pauly* 8, (Stuttgart 2000), 894 vd. bkz. Nikaia (B. Dreyer).

⁴ Nonnos, 256 – 279.

⁵ <http://asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=25&pos=54> (Ekim 2009)

öncesindeki tarihi üzerine kesin bilgilerimiz olmayan Nikaia'nın, Helenistik dönem öncesinde, aynı adı taşıyan bu yerleşimin kolonisi olduğuna dair görüşler vardır⁶. Bu bilginin doğruluğundan emin değiliz. Çünkü, antik yazarlardan Stephanos Byzantios'un belirttiğine göre Nikaia'nın yerinde önceleri Helikore - Ankore isimli bir yerleşim yer almaktaydı⁷. Helenistik dönemin başlarına kadar Helikore – Ankore ismini taşıyan bu yerleşimden, günümüze ne yazık ki herhangi bir iz kalmamıştır.

Hellenistik Dönemin başlarından itibaren Nikaia ile ilgili bilgilerimiz kesinlik kazanmaktadır. Büyük İskender'in generallerinden Antigonos Monophtalmos, İ.Ö. 316 yılında burada Antigoneia kentini kurar. Antigonos'un İ.Ö. 301 yılındaki İpsos savaşında mağlup düşüp ölmesinden sonra kent, İskender'in diğer bir generali Lysimakhos'un hakimiyeti altına girmiştir. Lysimakhos, şehrin ismini Antipatros'un kızı olan karısı Nikaia'nın ismine ithafen, Nikaia olarak değiştirdiği rivayet edilmektedir⁸.

Antik yazarlardan Strabon'un aktardığına göre, düzlük bir alan üzerine kurulmuş olan kent, dikdörtgen bir plan üzerine inşa edilmiştir ve dört sur kapısına sahiptir. Kentin merkezi noktasında bulunan gymnasiumun ortasına konan bir taşın üzerinden bakıldığında kentin her dört kapısı da görülebilmekteydi⁹. Helenistik Dönem'in yaygın şehir planı olan "Izgara Planı" özelliklerini günümüzde de görebildiğimiz kent, merkezde birbirini dik açıyla kesen iki ana cadde¹⁰ ve bu caddelere paralel sokakların sınırladığı adalardan oluşmaktaydı.

İ.Ö. 281 yılında, Kourupedion savaşında Lysimakhos'un ölümünden sonra, Nikaia, Zipoites tarafından Bithynia Krallığı'nın sınırlarına dahil edilmiştir. İ.Ö. 149 tarihinde Bithynia kralı Prusias II., oğlu Nikomedes'in Pergamon kralı Attalos II.'nin desteğini alarak Bithynia üzerine yürümesi sonucu, beraberindeki Trakhialı kuvvetlerle birlikte Nikaia Akropolü'ne sığınmıştır¹¹.

⁶ *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, (New Jersey 1976), 622 vd., bkz. Nicaea (N. Bonacasa).

⁷ Jacoby 1955, 282.

⁸ Strabon, XII, 4, 7.

⁹ Strabon, XII, 4, 7.

¹⁰ Lefke Kapı ve Göl Kapı arasında uzanan bu caddelerden biri bugün Kılıçarslan Caddesi, İstanbul kapı ve Yenişehir Kapı arasında uzanan diğeri ise Atatürk caddesi ismini taşımaktadır.

¹¹ Appianus, 249.

İ.Ö. 74 yılında IV. Nikomedes'in vasiyetiyle Roma egemenliği altına giren Bithynia, dolayısıyla da Nikaia, Roma'nın Bithynia-Pontus eyaletine bağlanır¹². III. Mithridates savaşı sırasında VI. Mithridates, Bithynia ile birlikte Nikaia'yı da ele geçirse de Lucullus tarafından gönderilen generaller Triarius ve Barba diğer Bithynia şehirleri ile birlikte Nikaia'yı da geri alır¹³. Nikaia'da doğmuş olan antik yazar Cassius Dio'nun aktardığına göre, İmparator Augustus İ.Ö. 29 yılında, Nikaia ve Ephesos'ta tanrıça Roma ve Iulius Caesar adına kutsal alanlar inşa edilmesine izin verir. Cassius Dio, bu ayrıcalığın sebebi olarak Ephesos ve Nikaia'nın, Küçük Asya ve Bithynia'nın o dönemdeki başkentleri oldukları belirtmektedir¹⁴.

Roma İmparatorluğu döneminde Augustus'un hükümrânlığı altında zenginleşen Nikaia'nın, Trajan döneminde eyalet merkezi olmak için Nikomedia ile çekiştiği görülmektedir. Bu çekişmeyi Trajan Dönemi'nde Nikomedia'da "Nikaia ile Barış Üzerine" adlı söylevi vermiş Prusalı Dion olarak da tanınan Dion Chrysostomos'un eserinde açıkça görmekteyiz¹⁵. Traian döneminde Bithynia konsülü olan C. Plinius Caecilius Secundus (Genç Plinius) imparator Traian'a yazdığı mektuplarda sık sık Nikaia'dan söz etmektedir. Bu mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla, Kuzeybatı Anadolu'nun en görkemli antik yapılarından biri olan Nikaia Roma tiyatrosu bu dönemde inşa edilmiştir¹⁶. 120 yılında bir depremle sarsılan Nikaia'yı 123 yılında imparator Hadrian ziyaret etmiş ve şehrin onarım ve tahkim edilmesi işini üstlenmiştir¹⁷. İmparator Commodus Devri'nde ise kent surlarının dışında bir Apollon Tapınağı yaptırılmıştır¹⁸. Septimus Severus ve Pescennius Niger 194 yılında imparatorluk tahtı için savaştıkları sırada Niger'in ordusu Kyzikos yakınlarında bozguna uğratılır. Bu zaferden sonra Nikomedia şehri Septimus Severus'u destekler ve onunla işbirliği içerisine girer. Buna karşılık Nikaia halkı Nikomedia ile olan çekişmelerinden dolayı Niger'in tarafını tutar, kapılarını Niger'in savaştan arta kalan

¹² *Der Neue Pauly* 8, 895 vd., bkz. Nikaia – Entwicklung bis in die Kaiserzeit (K. Strobel).

¹³ Appianus, 383.

¹⁴ Cassius Dio 6, 51, 57.

¹⁵ Dion Chrysostomos, 542-560.

¹⁶ Plinius, 591.

¹⁷ Şahin 1987, 15.

¹⁸ Şahin 1987, 15.

ordusuna açar¹⁹. Septimus Severus'un İssos yakınlarında gerçekleşen savaşta kesin galibiyetinden sonra, Dio Cassius'un aktardığına göre "Severus, bazı şehirler ve özel kişileri cezalandırmış, bazılarını ise ödüllendirmiştir²⁰". İznik'te Nîger'i destekleyen şehirler tarafında olduğu için bu cezalandırmaya tabi tutulmuş, kentin onursal unvanları yazıtlardan kazınmıştır²¹.

Bithynia, 258'de, Karadeniz'in kuzey kıyılarından yığınlar halinde gelen Gotların istilasına uğrar. Nikaia bu istilalar sırasında büyük oranda tahrip olur²². Bu tahribattan sonra Claudius Gothicus Dönemi'ne ait inşa yazıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Nikaia surları yeniden inşa edilir²³.

325 yılında, imparator Konstantin, İsa'nın tanrısal yönünün inkar edildiği Ariuşuluk'un hüküm giydiği ve kendisinin de bu toplantıda hazır bulunduğu, ilk Ekumenik Konsili Nikaia'da toplamıştır²⁴. Iustinianus döneminde de inşa faaliyetleri devam etmiş, Aya Sofya Kilisesi'nin inşasına başlanmış ve surlar onarılmıştır²⁵.

1.3. ARAŞTIRMA TARİHİ

Nikaia antik kenti hakkındaki ilk bilgileri 16. Yüzyıl seyyahları vermektedir. Bu seyyahlardan 1553 ve 1555 yıllarında İznik'i ziyaret eden Besbek ile Dernschwam, surların oldukça zarar gördüğünü belirterek, kent içerisindeki antik yapılara ait çeşitli taşların İstanbul'daki inşa faaliyetlerinde kullanılmak üzere nakledildiğini aktarmaktadırlar. Aynı yüzyılda, 1588 tarihinde seyyah R. Lubenau surlar üzerinde 124 burç saydığını ve bu surların üzerinden kendi çepeçevre gezmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Surlar hakkında bilgiler veren bir diğer seyyah A. Domenico Sestini, surları gezerek, kapıları incelemiş ve Lefke kapı üzerindeki kitabeyi okumaya çalışmıştır²⁶. 1883'te ünlü gezgin Charles Texier kenti gezerek, şehrin ilk planını çıkarmıştır. Kentin duvarları, duvarları üzerinde yer alan kapıları, kent içerisindeki

¹⁹ Herodian, I, 3, 264-267.

²⁰ Cassius Dio, 9, 74, 181.

²¹ Şahin 1987, 18.

²² *Der Neue Pauly* 8, 895 vd., bkz. Nikaia – Entwicklung bis in die Kaiserzeit (K. Strobel).

²³ Bu inşa yazıtları için bkz. Şahin 1979, 8b – 10b, No. 11-12.

²⁴ *Der neue Pauly* 8, (Stuttgart 2000), 894 vd. bkz. Nikaia (B. Dreyer)..

²⁵ Klose 1999, 573.

²⁶ Yalman 2000, 135.

önemli yapılar hakkında bilgi vermiş Lysimakhos ve Hadrian döneminden günümüze herhangi bir kalıntının ulaşmadığını, surların İ.S. IV. yüzyıldan kaldığını belirtmiştir²⁷.

1893 – 1895 yılları arasında Nikaia’da çeşitli araştırmalar yapan A. Körte surlar üzerindeki bazı burçları Hellenistik Dönem’e bağlamıştır. Nikaia’da araştırmalar yapan diğer bir Alman arkeolog olan Alfons Maria Schneider başkanlığındaki bir ekip 2-6 Temmuz 1935 tarihleri arasında Hagia Sophia Kilisesi’nde dört günlük bir kazı çalışması gerçekleştirmiştir. Kentte çeşitli araştırmalar yapan A. M. Schneider ayrıca kentin Roma ve Bizans Dönemi anıtlarını 1943 yılında yayınlamıştır²⁸. S. Şahin 1979 yılında İznik Müzesi’nde bulunan antik yazıtların katalogunu yayınlamış, bu antik materyallerden hareketle Nikaia’nın yazıtlara dayalı bir tarihçesini yazmıştır²⁹.

İznik Arkeoloji Müzesi bünyesinde gerçekleştirilen çeşitli kurtarma kazılarının yanı sıra, kentte düzenli bir şekilde devam eden sistematik kazılar da gerçekleştirilmiştir. 1963 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa başkanlığında başlayan İznik Çini Fırınları kazıları, Prof. Dr. Ara Altun tarafından devam ettirilmiş ve günümüzde de Yrd. Doç. Dr. Belgin Demirsar Arlı tarafından yürütülmektedir. Nikaia’da uzun yıllar sürdürülmüş olan diğer bir kazı çalışması, 1980 – 2006 yılları arasında, Yrd. Doç. Dr. Bedri Yalman başkanlığında gerçekleştirilmiş olan İznik Tiyatrosu kazılarıdır. 2006 yılında Bursa Kültür Envanteri Projesi çerçevesinde, Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nden bir ekip, Nikaia ve çevresinde yüzey araştırması çalışmaları yapmış, bu araştırmanın sonuçları 2007 yılında yayınlanmıştır³⁰.

1.4. METODOLOJİ

“Geç Antik Çağda Nikaia ve Çevresinde Resim Sanatı” başlıklı tez oluşturma aşamasında karşılaşılan en büyük sorun, Nikaia Antik Kenti nekropolünde söz konusu dönemle ilgili yeterli kazı ve araştırma çalışmalarının yapılmaması olmuştur. Bu nedenle halihazırda korunmuş olan veya daha önceden yayınlanmış olan birkaç örnekle yetinilmek zorunda kalınmıştır. Bununla birlikte Roma İmparatorluğu’nun yayıldığı

²⁷ Texier 2002, 164-168.

²⁸ Schneider, 1943.

²⁹ Şahin 1979, Şahin 1987.

³⁰ Şahin vd. 2008, 11-26.

geniş topraklarda, bu örneklerle karşılaştırma yapılabilecek bezeme dekorasyonuna sahip yapıların olduğu görülmüştür.

Bu tezde öncelikle Nikaia'da bugüne kadar bulunmuş olan duvar resimlerine sahip mezar odaları "Katalog" bölümünde ele alınacaktır. Bu bölümde mezarların mimari özellikleri ve bezeme sistemleri ayrıntılı olarak incelenecektir.

"Geç Antik Çağ Resim Sanatı" başlıklı bölümde, konumuzu oluşturan mezarların salt İ.S. IV. yüzyıla ait olması nedeniyle bu döneme ait örnekler üzerine yoğunlaşılacaktır. Bu bölümde ilk olarak Nikaia mezarlarındaki freskolar ele alınacak ve bunların çağdaşı diğer örneklerle ilişkileri irdelenecektir. Böylece Nikaia mezarlarının Geç Antik Çağ mezar geleneği içerisindeki yerinin belirlenmesine çalışılacaktır.

Bir sonraki bölüm "İkonografi"ye ayrılmıştır. Bilindiği gibi Geç Antik Çağ paganizmin iyice zayıfladığı ve Hıristiyan dininin yaygınlaşmaya başladığı bir dönemdir. Bu durum mezar odalarının duvarlarında kullanılan motiflerin seçilmesinde de etkili olmuştur. Bu nedenle ikonografi bölümünde yeni repertuara giren motifler ve bunların anlamları irdelenecektir.

Son bölüm "Tarihlendirme" başlığını taşımaktadır. Buradaki amacımız daha önce tarihleri belirlenmiş olan mezar yapılarına göre, Nikaia mezarlarının tarihlerini saptamak olacaktır.

I. KATALOG

1. ELBEYLİ MEZARI

Elbeyli Hipojesi, 1967 yılının Mayıs ayında, yol inşası için malzeme alımı sırasında, kepçenin yapının batı ucunu delip geçmesi ile keşfedilmiştir. Mezarın keşfinin İznik Müze Müdürlüğü'ne bildirilmesi sonucu, mezarda İznik Müzesi yetkilileri tarafından çeşitli koruma önlemleri alınmıştır. Yapıya girişi sağlamak için girişin önündeki toprağın kaldırılması çalışmaları esnasında, üzerinde Herakles'in işlerinin tasvir edildiği kabartmalar ve sütunlarla bezenmiş, İ.S. II. yüzyıla tarihlenen bir lahit parçası keşfedilmiştir³¹. Hipoje ilk olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden bir ekip tarafından incelenmiştir. Restoratör Muhiddin Uysaldur ve İstanbul Teknik Üniversitesi'den mimar Dr. Berge Aran hipojenin konservasyonu ve izolasyonu işlemlerini üstlenmişlerdir. Ayrıca Berge Aran tarafından yapının mimari çizimi yapılmıştır³². Mezarın etrafı İznik müzesi tarafından taş ve betondan oluşan yapı malzemesiyle örülmüş, giriş kısmı demir parmaklıklarla kapatılarak koruma altına alınmıştır (Resim 1).

Hipoje, İznik'in yaklaşık 5 km. kuzeybatısında, Hespekli olarak adlandırılan mevkide, İznik Gölü'nün kuzeyinden geçen İznik-Yalova yolundan Elbeyli köyüne ulaşan yolun ikinci kilometresinde, yolun hemen kıyısındaki tepenin batı kısmındaki eteğine yakın bir konumda yer almaktadır. Hipojenin çevresinde yer alan çeşitli mezar yapılarından anlaşıldığı kadarıyla, bölge Hellenistik Çağ'dan Geç Antik Çağ'a kadar nekropol alanı olarak kullanılmıştır. Elbeyli köyüne giden yol üzerindeki Dörttepeliler tümülüsü 1 ve 2 nolu mezarları³³, Elmalıdağ yamaçları üzerindeki halk arasında "Berber kaya" adıyla bilinen yekpare taştan oyulmuş mezar odası³⁴, C. Cassius Philiscus anısına dikilmiş olan "Beştaş", "Nişantaş" veya "Dikilitaş" olarak adlandırılan mezar anıtı³⁵ hipojenin yakınlarında yer almaktadır. Elbeyli köyü içerisinde çeşme olarak kullanılan Roma Dönemi'ne ait lahit ve köy kahvesinde korunan mezar yazıtı da bu bölgede bulunmuştur. Hipoje'nin yanından geçen ve Çaltepe Tepesi'nin eteklerini takip ederek

³¹ Fıratlı 1974, 919.

³² Fıratlı 1974, 919.

³³ Yalman, 54-57.

³⁴ Schneider 1943, 7-8.

³⁵ Schneider 1943, 7.

İznik'e ulaşan eski yol üzerinde, Geç Antik Çağ'a ait, düzensiz taşlardan inşa edilmiş, semerdam çatılı, kubbenin üzerindeki dikdörtgen girişi büyük kavisli pişmiş toprak levhalarla kapatılmış hipojeler keşfedilmiştir. Bu mezarların bazılarının içerisinde fresk izleri bulunuyordu. Girişi kapatan büyük kavisli pişmiş toprak kapakların iç yüzeyleri yaprak motifleri ile bezenmişti. Bu levhalardan bazı örnekler İznik Müzesi'nde korunmaktadır³⁶. Ayrıca, hipoje nekropol alanının içerisinde yer alması sebebiyle, hipojenin girişi kapatan Roma lahdi parçası, çevrede yer alan mezarların birinden alınarak buraya konmuş olmalıdır.

1.1. Mimari

Bütünüyle toprak altına inşa edilmiş olan Elbeyli Hipojesi, doğu batı doğrultusunda uzanmaktadır. Mezar odası dikdörtgen formda, 3.80 m. x 2.75 m. ölçülerindedir ve 2.30 m. yüksekliğinde bir tonoz ile örtülüdür. Mezar odasının, üzerinde kapısının yer aldığı batı duvarı tamamıyla tuğlalardan, diğer duvarların tonozun başlangıcına kadar olan kısmı düzensiz taşlardan ve yer yer tuğlalardan inşa edilmiştir (Resim 2). Tonoz biçimli üst yapısı tuğlalardan örülmüştür. Hipojenin batı duvarında yer alan giriş kısmı mermer bloklarla sınırlandırılmıştır. Nezih Fıratlı'nın belirttiğine göre, günümüzde de halen mezarın içerisinde bulunan blok, mezarın girişini içeriden kapatmaktadır³⁷. Yapının girişi, ayrıca, yukarıda da belirtildiği gibi bir lahit parçası ile dışarıdan kapatılmıştı. Hipojenin içerisinde, doğu ve güney duvarlarının önünde dikdörtgen planlı, tuğlalardan örülmüş duvarlara sahip iki tane mezar yapısı yer almaktadır (Çizim 1³⁸).

1.2. Bezemeler

Hipojenin duvarlarının iç yüzeyleri, özenle bezenmiş ve günümüze kadar oldukça iyi durumda korunarak gelmiş fresklerle süslüdür. En gösterişli bezemeler bir bahçe peyzajı içerisinde çeşitli kuşların bulunduğu doğu duvarı üzerinde yer alırken, kuzey güney yönlerdeki yan duvarlar çeşitli panellere ayrılmış, panellerin içerisi kuş figürleri, bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Mezar odasını süsleyen figürlü

³⁶ Fıratlı 1974, 922.

³⁷ Fıratlı 1974, 922.

³⁸ Fıratlı 1974, 921, Figür 129.

ve motifli alanların kırmızı renkli bir fon üzerine oturtulduğu görülmektedir. Mezar odasındaki paneller, dikey olarak, sarı yapraklardan oluşan bitkisel motiflerle birbirlerinden ayrılmıştır. Panellerin üst kısmında ise beyaz boya ile yapılmış, stilize lotus-palmet motiflerinden oluşan bir bordür bulunmaktadır (Resim3 - Çizim 2³⁹).

1.2.1. Batı Duvarı

Girişin bulunduğu batı duvarının her iki tarafındaki paneller içerisinde, frontal bir biçimde resmedilmiş ayakta duran iki tavus kuşu yer almaktadır. Her iki tavus kuşu da kafalarını kapıya doğru çevirmiş, girişi izler bir biçimde betimlenmişlerdir (Resim 4). Tavus kuşlarının gövdeleri koyu mavi, açılmış bir biçimde duran kuyrukları altın sarısı renktedir ve kuyruklarının üzerinde mavi – beyaz renkte benekler yer almaktadır. Tavus kuşlarının çevresinde, beyaz zemin üzerine yeşil yapraklı, kırmızı çiçekli gelincikler ve yeşil renkli çimenler görülmektedir. Batı duvarı üzerindeki lunet kısmında, sarı renkli bir fon üzerinde, antitethik biçimde duran, gövdeleri gri ve beyaz renkli iki kekkik figürü yer almaktadır (Resim 5). Hipojenin keşfedildiği dönemde, kepçenin yaratmış olduğu tahribat nedeniyle lunet kısmının ortası tam olarak teşhis edilememektedir. Fakat mezar odasının duvarlarının dekorasyonundaki simetri göz önüne alındığında, karşıdaki doğu duvarındaki lunet gibi bu bölümde de yuvarlak bir alan içerisinde bir haç monogramı tasvir edilmiş olmalıdır.

1.2.2. Kuzey Duvar

Kuzey duvardaki kapıya en yakın olan ilk büyük panelde, koyu yeşil ve sarımsı kahverengi renklere betimlenmiş akanthus yaprakları üzerinde, bir tepsi içerisinde sarı renkli armutlar ve yeşil yapraklar görülmektedir. Yeşil renkli yaprakların üst kısmında gövdesi gri, ayakları ve gagası pembe boyanmış, batıya doğru bakan bir kuş figürü yer almaktadır (Resim 6). Nezih Fıratlı hipojeyi yayınladığı makalesinde bu kuşun “Gine Tavuğu” türüne ait olabileceğini belirtmektedir⁴⁰. Kuş figürünün vücut yapısı, tüylerinin rengi ve boyun tüylerindeki kırmızı renkli halka biçimindeki bölüm dikkate alındığında daha çok “Turaç” isimli türle benzerlikler gösterdiği görülmektedir⁴¹. Panelin üst

³⁹ Fıratlı 1974, 923, Figür 130.

⁴⁰ Fıratlı 1974, 927.

⁴¹ Porter vd. 2009, 58-59.

köşelerinden çıkıp merkeze doğru uzanan, kırmızı renkli spiral motifleri yer almaktadır. Bu spirallerin arasından bitki filizleri çıkmaktadır. Aynı spiraller kuşların ve meyvelerin olduğu bütün panellerde görülmektedir.

Yandaki panel içerisinde iç içe geçmiş eşkenar dörtgen biçiminde, kırmızı, siyah, sarı renkli geometrik motiflerden oluşan bir panel süslemesi yer almaktadır (Resim 7). Eşkenar dörtgen motiflerinin köşelerinde iç içe geçmiş dik üçgen motifleri oluşturulmuştur. Mezar içerisindeki 4 panelde tekrar edilmiş bu motifte muhtemelen mermer levhalar taklit edilmiştir.

Onun yanındaki panel, kuzey duvarındaki ilk büyük panelle aynı sistemde bezenmiştir. Akanthus yaprakları üzerinde bir tepsi ve içinde armutlar ve yapraklar görülmektedir. En üst kısımda, üzerinde kırmızı, siyah, beyaz benekler bulunan gri tüylere sahip bir sülün yer almaktadır (Resim 8). Boyun kısmı kırmızı boyayla renklendirilmiş sülünün yönü batıya dönüktür.

Kuzey duvardaki en son panel, bu duvardaki iç içe geçmiş eşkenar dörtgenlerden oluşan panelin aynısıdır (Resim 9).

1.2.3. Güney Duvar

Güney duvarda giriş kısmına en yakın olan büyük panelde iç içe geçmiş eşkenar dörtgenlerden oluşan, kuzey duvardaki geometrik motifli panelin aynısı görülmektedir (Resim 10).

Bir sonraki panelde, yalnızca diğer panellerdeki akanthus yapraklarının kopyası olan bitkisel motif görülebilmektedir. Panelin üst bölümü tamamıyla tahrip edilmiştir (Resim 11). Nezih Fıratlı'nın 1974 tarihli yayınından anlaşıldığı kadarıyla, hipoje ilk keşfedildiği sırada bu panel tümüyle sağlam bir durumdaydı⁴². Bu panelde de diğer kuş figürlü paneller gibi, akanthus yapraklarının üzerinde bir tepsi, tepsi içerisinde ise meyveler ve yapraklar bulunmaktaydı. Kuzey duvarındaki panellerden farklı olarak bu panelde tepsi içerisinde, meyve olarak armut yerine elmalar betimlenmişti. En üst kısımda batıya, giriş kısmına doğru bakan bir keklik yer almaktaydı.

Yanıdaki panelde, iç içe geçmiş eşkenar dörtgenlerden oluşan geometrik motifli panel tekrarlanmıştır (Resim 12).

⁴² Panelin tümüyle korunmuş haldeki fotoğrafı için bkz. Fıratlı 1974, Levha 336 b.

Güney duvarındaki sonuncu panel, bu duvardaki diğer kuşlu panellerle aynı bezeme özelliklerini göstermektedir. Akanthus yaprakları üzerindeki tepsiler içerisinde sarı renkli elmalar ve yeşil yapraklar üzerinde bir keklik figürü durmaktadır (Resim 13). Kekliğin gövdesi beyaz üzerine siyah benekler ve kahverengimsi gri tüylerle bezenmiştir. Bu panelde güney duvarındaki diğer kekliğe nazaran daha tıknaz bir keklik figürü söz konusudur.

Freskleri boyayan sanatçı kuzey ve güney duvardaki panellerin simetrik olarak düzenlenmesine dikkat etmiştir. Kuzey duvardaki tepsilerin içerisinde armutlar yer alır. Güney duvardaki tepsilerin içerisinde ise elmalar tasvir edilmiştir. Kuzey duvardaki kuşlar batı yöne, kapıya doğru bakarlar.

1.2.4. Doğu Duvarı

Hipojedeki en göze çarpan bezeme öğeleri, girişin karşısındaki doğu duvarında üzerinde yer almaktadır. Lunet içerisinde, sarı renkli zemin üzerine kırmızı gelincikler, yeşil yapraklar ve çimenler görülmektedir. Lunetin ortasında, koyu mavi fona sahip dairesel bir çerçeve içerisinde, incilerle sınırlandırılmış, altı kollu, kahverengi bir haç monogramı bulunmaktadır. Haçın her iki tarafında, her biri bir servi ağacının gövdesine tünemiş ve haç yönüne bakan keklikler yer almaktadır

Lunetin altındaki büyük panelde, gelincikler, küçük ağaçlar ve kuşlardan oluşan bir bahçe tasvir edilmiştir (Resim 14). Nezih Fıratlı'nın 1974 tarihli yayınındaki levhalarda görüldüğü kadarıyla, panelin ortasında büyük bir kantharos yer almaktaydı. Fakat bu kantharosun büyük bir bölümü günümüzde ne yazık ki tahrip olmuş durumdadır. Kantharos'un her iki tarafında da birer tavus kuşu bulunmaktadır. İki tavus kuşu da birer ayaklarını vazunun kulplarına koymuşlardır. Kuşlardan birinin başını vazoya doğru eğmiştir. Tavus kuşlarının kanatları gri, boyun, baş ve göğüs kısımları mavi, kuyrukları kahverengi ve beyaz-mavi beneklidir. Sahnenin arka planındaki üst kısımda, üzerlerine küçük kuşların tünediği, dört uzun dal demetinin üzerinde yaprak kümeleri bulunmaktadır. İki benzer kuş, tavus kuşlarının üzerindeki gelinciklerin üstüne tünemişler ve kantharosun üzerinde görülen bir servi topluluğu ile kuşatılmışlardır. Panelin sağ ve sol alt köşelerinde üçü büyük ikisi küçük benzer ağaç grupları vardır.

1.2.5. Tonoz Bezemeleri

Kuzey ve güney duvarlardaki figürlü panellerin üzerinde iki geniş kırmızı çerçevenin arasında, üç boyutlu görünümüne sahip, perspektif biçiminde yapılmış bir dış sırası bezemesi görülmektedir. Bu dış sırası panellerle tonoz arasındaki geçişi sağlayan bir ara geçiş bezeme elemanı olarak kullanılmıştır. Dış sırasındaki her bir dış motifinin (denticule) uç kısımları beyaz renkle belirtilmiş, her birinin köşeleri kırmızı renkte kavisli çizgiler içerisinde üçer nokta ile bezenmiştir. Dış sırasının alt ve yan yüzeyleri ise alternatif olarak sarı-yeşil ve kırmızı renkte boyanmıştır (Resim 15).

Mezarın tonoz kısmı, kırmızı dar bordürlerle birbirinden ayrılan ve içerisinde farklı formlarda rozetler içeren tavan kasetleri biçiminde bezenmiştir (Resim 16). Bu kasetlerin içerisinde sarı, kırmızı, yeşil renklerle bezenmiş bitkisel motifler yer almaktadır. Tavan bezemeleri yakından incelendiğinde, tavan kasetleri içerisindeki rozetlerin diagonal bir düzende birbirini izlediği görülmektedir.

2.BAHÇEBOĞAZI 1 NO.LU MEZAR

Mezar, İznik'in yaklaşık 3 km. kuzeydoğusunda, Abdülvahap Tepesi ile Bahçeboğazı Mevkii arasında yer almaktadır (Resim 17). Söz konusu mevkii de 1998 yılında yapılan arazi sulama kanalı hafriyatı sırasında duvarları resimlerle bezenmiş bir mezar yapısına rastlanmıştır. Hafriyat çalışmaları sırasında mezarın batı ve güney duvarları ve üst örtüsünün büyük bir kısmı tahrip olmuştur. İznik Müzesi uzmanları tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısı sonrasında mezar, ödenek yetersizliğinden dolayı herhangi bir koruma önlemi alınmaksızın kapatılmıştır. Mezarın üst yapısını oluşturan pişmiş toprak plakalardan korunmuş olanları ise İznik Müzesine taşınmıştır⁴³.

2.1. Mimari

Mezar, dikdörtgen plana sahiptir ve doğu – batı doğrultusunda uzanmaktadır. Boyutları içten 2.07 x 1.07 x 1.00 m., dıştan 2.60 x 1.73 x 1.13 m. dir. Mezarın güney ve batı duvarlarının tümü ve üst yapısının büyük bir kısmı, DSİ tarafından yapılan sulama kazısı sırasında tahrip edilmiştir. Mezarın duvarları kare formlu pişmiş toprak tuğlalarla örülmüş, tuğlalar birbirine horasan harçla bağlanmıştır. Üst örtü kavisli bir

⁴³ Karakaya 1998, 55-58.

forma sahip pişmiş toprak plakalarla oluşturulmuştur. Tahrip olan üst örtüden geriye kalan az sayıda parça İznik Müzesi'nde koruma altına alınmıştır⁴⁴.

2.2. Duvar Bezemeleri

Mezarın duvarları süsleyen resimler kemik rengindeki bu fon üzerine serbest fırça darbeleri ile çizilmiştir⁴⁵. Duvar resimlerini oluşturan öğeler su kuşları, girlandlar ve bunların arasına serpiştirilmiş çiçeklerden oluşmaktadır (Çizim 3⁴⁶). Figür ve motiflerin çiziminde pastel renklerdeki kırmızı, yeşil ve mavinin değişik tonları kullanılmıştır.

Mezarın korunmuş durumdaki iki duvarından doğu duvarı üzerinde, merkezde uzun kuyruklu ve uzun bacaklı bir su kuşu yer almaktadır. Gövdesi turkuaza yakın mavi renkle, gagası ve bacakları kırmızı renkle boyanmıştır. Kuşun üzerinde, uçlarından mavi kurdeleler sarkan kırmızı renkli bir girland betimlenmiştir. Kuş figürü ve girlandın dışındaki boş kalan alanlar, taç yaprakları kırmızı, sap ve yaprakları yeşil renkte olan tek çiçeklerle doldurulmuştur (Resim 18).

Kuzey yönde yer alan uzun duvarın merkezinde, karşılıklı olarak betimlenmiş iki su kuşu yer almaktadır. Kuşlar kırmızı renkli bir çelengin bağlandığı kurdeleleri gagalarıyla çekiştirmektedirler. İri gövdeli, uzun bacaklı olan kuşların gövdeleri turkuaza yakın tondaki mavi renkle boyanmıştır. Kuzey duvarının doğu duvarıyla birleştiği noktanın yakınında, bir ucundan kurdeleler sarkan kırmızı bir girland yer almaktadır. Söz konusu figür ve motiflerin dışındaki boş kalan alanlar, doğu duvarında yer alan benzer çiçek motifleriyle doldurulmuştur (Resim 19).

Güney ve batı duvarlar tamamen tahrip olmuş olmakla birlikte, büyük olasılıkla karşılarındaki duvarlarla benzer bezeme öğelerine sahiptirler.

Mezarın üst örtüsünü oluşturan pişmiş toprak levhalar, kırmızı renkli boyayla yapılmış geometrik motiflerle bezenmiştir. Kırmızı kavisli çizgilerle ortada dikdörtgen bir alan oluşturulmuş, yine kırmızı renkli diagonal çizgilerin birbiriyle kesiştirilmesiyle baklava motifleri şeklinde bir bezeme ortaya konmuştur⁴⁷.

⁴⁴ Karakaya 1998, 55.

⁴⁵ Karakaya 1998, 56.

⁴⁶ Karakaya 1998, 57, Çizim 1.

⁴⁷ Mevcut fotoğrafların yetersizliğinden dolayı üst örtü bezemesi hakkındaki tanımlamalarda Enis Karakaya'nın 1998 tarihli yayınından faydalanılmıştır. Detaylı tanımlama için bkz. Karakaya 1998, 56.

3. BAHÇEBOĞAZI 2 NO.LU MEZAR

Mezar, İznik'in yaklaşık 3 km. kuzeydoğusunda, Abdülvahap Tepesi ile Bahçeboğazı Mevkii arasında, Bahçeboğazı 1 No.lu Mezarı ile aynı mevkiide yer almaktadır. DSİ tarafından 1998 yılında yapılan arazi sulama kanalı hafriyatı sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bahçeboğazı 1 No.lu Mezarı ile karşılaştırıldığında mezarın daha iyi korunmuş olduğu görülmektedir. Mezarın dört duvarı ve üst örtüsünü oluşturan pişmiş toprak levhaların büyük bir kısmı bulunduğu tarihte korunmuş durumdaydı. İznik Müzesi uzmanları tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısı sonrasında mezar, Bahçeboğazı 1 No.lu Mezarı ile aynı kaderi paylaşmış, ödenek yetersizliğinden dolayı herhangi bir koruma önlemi alınmaksızın kapatılmıştır.

3.1. Mimari

Dikdörtgen plana sahip olan mezar yapısının duvarları dikdörtgen formlu pişmiş toprak tuğlalarla örülmüş, tuğlalar birbirine harçla bağlanmıştır. Üst örtü kavisli bir forma sahip pişmiş toprak plakalarla, semerdam çatı örtüsü biçiminde oluşturulmuştur. Mezarın uzun duvarlarından birinin ve üst yapısını oluşturan pişmiş toprak plakaların, DSİ tarafından yapılan sulama kazısı sırasında yer yer tahrip olduğu görülmüştür⁴⁸.

3.2. Bezemeler

Resimler bej renkli bir fon üzerine serbest fırça darbeleri ile çizilmiştir. Duvar resimlerini oluşturan öğeler kuşlar, girlandlar ve girlandların bağlandığı kurdelalardan oluşmaktadır. Figür ve motiflerin çiziminde pastel renklerdeki kırmızı ve yeşil değişik tonları kullanılmıştır.

Mezarın kısa kenarlarındaki lunet biçimindeki duvarların her ikisi de kırmızı renkli bir çerçeveye sahiptir. Kısa kenarlardan birinde duvara her iki ucundan koyu yeşil – siyah renkli kurdelalarla bağlanmış kırmızı bir girland bulunmaktadır. Girlandın ortasında gövdesi yeşil, koyu yeşil – siyah, gagası kırmızı renkli bir kuş tünemiş bir biçimde resmedilmiştir. Girlandın ortasında kalan alanın üst bölümünde, merkezde kırmızı renkli kurdela yer almaktadır. Merkezdeki kurdelaya bağlı yeşil, koyu yeşil iki girland farklı yönlere yönelip, her iki uzun kenarda da devam etmektedir. Duvarın uzun kenarlarla kesiştiği noktada birer kırmızı kurdela motifi betimlenmiştir (Resim 20).

⁴⁸ Mezarın ayrıntılı kazı raporlarına ulaşamadığından ve üzeri kapatılmış durumda olduğundan dolayı ölçüleri alınamamış ve doğrultusu belirlenememiştir.

Diğer kısa kenarda yer alan duvar üzerinde de aynı kompozisyon görülmektedir. Farklılık olarak kuş figürü tek ayağı havada olarak resmedilmiştir ve ayaklarının kırmızı renkle belirtildiği görülmektedir (Resim 21).

Her iki uzun kenarda da kısa kenarlardaki kompozisyonların benzerleri görülmektedir. Merkezdeki kurdelaya bağlı yeşil, koyu yeşil iki girland farklı yönlere yönelip, her iki uzun kenarda da devam etmektedir. Her iki ucundan koyu yeşil – siyah renkli kurdelalarla bağlanmış kırmızı bir girland üzerinde gövdeleri, ayakları ve gagaları yeşil, koyu yeşil – siyah renklerle boyanmış birer kuş figürü yer almaktadır (Resim 22-23).

Mezarın üst örtüsünü oluşturan pişmiş toprak levhalar, kırmızı renkli boyayla yapılmış geometrik motiflerle bezenmiştir. Kırmızı kavisli çizgilerle ortada dikdörtgen bir alan oluşturulmuş, yine kırmızı renkli diagonal çizgilerin birbiriyle kesiştirilmesiyle baklava motifleri şeklinde bir bezeme ortaya konmuştur (Resim 24).

II. GEÇ ANTİK ÇAĞ RESİM SANATI

1. Geç Antik Çağ Mezar Mimarisi

Bu tezin konusunu oluşturan Geç Antik Çağ'a ait mezarlardan biri olan "Elbeyli Mezarı" bütünüyle toprak altına inşa edilmiştir ve doğu batı doğrultusunda uzanmaktadır. Mezar odası dikdörtgen formda, 3.80 m. x 2.75 m. ölçülerindedir ve 2.30 m. yüksekliğinde bir tonoz ile örtülüdür. Mezar odasının, üzerinde kapısının yer aldığı batı duvarı tamamıyla tuğlalardan, diğer duvarların tonozun başlangıcına kadar olan kısmı düzensiz taşlardan ve yer yer tuğlalardan inşa edilmiştir. Tonoz biçimli üst yapısı tuğlalardan örülmüştür. Hipojenin batı duvarında yer alan giriş kısmı mermer bloklarla sınırlandırılmıştır. Hipojenin içerisinde, doğu ve güney duvarlarının önünde dikdörtgen planlı, tuğlalardan örülmüş duvarlara sahip iki tane mezar yapısı yer almaktadır.

Bulgaristan'ın Silistra şehrinde yer alan Durostrum antik kentindeki Geç Antik Çağa ait nekropol içerisinde, 1942'de keşfedilen "Silistra Mezarı", Elbeyli Mezarı ile büyük benzerlikler göstermektedir⁴⁹. 3.30 x 2.60 m. ölçülerinde ve 2,30 m. yüksekliğindeki mezar odası, doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı ve beşik tonozludur. Giriş kısmı Elbeyli Hipojesi'nden farklı olarak doğudadır. Duvarlar moloz taşlardan, tonoz bölümü tuğlalardan inşa edilmiş, zemin pişmiş toprak plakalarla döşenmiştir.

Elbeyli mezarı ile karşılaştırılabilecek bir diğer örnek, Bulgaristan'ın Plovdiv kentindeki antik Philippopolis yerleşiminin güney nekropolünde bulunmaktadır. N. Mavrodinov tarafından araştırılan "Plovdiv Mezarı", daha sonra içi doldurularak kapatılmıştır⁵⁰. Kuzey-güney doğrultulu, dikdörtgen planlı mezar 2 m. uzunluğunda, 1.06 m. genişliğinde, 1.20 m. yüksekliğindedir. Mezarın 0,5 m. yüksekliğe kadar olan bölümü moloz taşlardan, geri kalan kısmı ise tuğlalardan örülmüştür. Zemin pişmiş toprak levhalarla döşenmiştir. Mezarın üstü iki taş plakayla kapatılmıştır. Uzun kenarların her birinde bir niş bulunmaktadır. Mezar odasının duvarları, alttaki iri taneli harçtan, üsteki ince kaliteli harçtan iki sıva katmanıyla kaplanmış, duvar resimleri bu katman üzerine fresk tekniğinde yapılmışlardır⁵¹.

⁴⁹ Pillinger vd. 1999, 22-28.

⁵⁰ Pillinger vd. 1999, 42.

⁵¹ Pillinger vd. 1999, 42-43.

Günümüzde Romanya'nın Köstence şehri sınırları içerisinde yer alan eski bir Roma kenti olan Tomis'in şehir surlarının nekropol alanı, kremasyon tipli mezarlardan inhumasyon mezarlara, II. yüzyıldan IV. yüzyıla yüzlerce mezarı içinde barındırır. 1988'de keşfedilen Geç Antik Çağ'a ait "Banquet (Şölen) Mezarı", kıyı şehrinin dışına yayılmış nekropol alanının en güzel ve en iyi korunmuş olan mezarıdır. Dikdörtgen planlı mezar, 2.80 x 2.30 m. taban ölçülerinde, 2.05 m. yüksekliğindedir ve tonozlu bir üstyapıya sahiptir⁵².

Duvarları fresklerle kaplı, Geç Antik Çağ'a ait bir diğer mezar, İsrail'in Askalon şehrinin 2 km. kuzeyinde, deniz kıyısından 300 m. uzakta, Daribet Hajar Id olarak adlandırılan mevkide, Ascalon'un Roma dönemi nekropolü sınırları içerisinde bulunmaktadır. "Askalon Mezarı" 4.10 m. uzunluğunda, 3.56 m. genişliğinde tonozlu bir oda biçimindedir. Yüksekliği, mezar zemininden tonozun en üst noktasına kadar 2.45 metredir. 1.70 x 1.65 m. ölçülerindeki girişten sonra, mezara üç basamakla inilir. Sıvalı bir zemine sahiptir ve moloz taş - harç işçilik gösteren duvarlarla çevrelenmiştir. Girişten 3 basamak vasıtasıyla mezar odasına ulaşılır. Mezarın girişi yanlarda iki dikey taşla sınırlandırılmıştır. Mezar içerisinde, doğu ve batı duvarlarına paralel uzanan ikişer tane olmak üzere toplam dört mezar bulunmaktadır. Mezar odasının içerisi tamamıyla fresklerle bezenmiştir⁵³.

Elbeyli Mezarıyla benzerlik gösteren bir diğer örnek, Macaristan'ın Pecs kenti sınırları içerisinde yer alan antik Sopianae yerleşimi nekropolünde, Erken Hristiyanlık çağına ait bir mezarlıkta bulunmaktadır. 4.30 m. uzunluğunda, 3.30 m. genişliğindeki "Pecs Mezarı" doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Moloz taş – harç ve tuğlalardan örülmüş olan duvarlara ve tonozlu bir üstyapıya sahiptir⁵⁴.

Antik Anadolu coğrafyasındaki Lydia ve Phrygia bölgeleri arasındaki sınırda, günümüzdeki Uşak ilinin 20 km. güneyindeki Sülümenli köyü sınırları içerisinde yer alan küçük bir antik kent olan Blaundos antik kenti nekropolünde, Geç Antik Çağ'a ait çok sayıda mezar odası bulunmaktadır. Bu mezar odalarından bazıları arkosol bölümlerinde Elbeyli Mezarı ile benzerlikler gösteren bezemeler taşımaktadırlar⁵⁵.

⁵² Barbet 1998, 108.

⁵³ Ory 1938, 38-39.

⁵⁴ Fülep 1977, 256.

⁵⁵ Baumeister 2006, 222 vd.

Tezin kapsamında yer alan mezarlardan biri olan “Bahçeboğazı 1 No.lu Mezar” dikdörtgen plana sahiptir ve doğu – batı doğrultusunda uzanmaktadır. Boyutları içten 2.07 x 1.07 x 1.00 m., dıştan 2.60 x 1.73 x 1.13 m. dir. Mezarın duvarları kare formlu pişmiş toprak tuğlalarla örülmüş, tuğlalar birbirine horasan harçla bağlanmıştır. Üst örtü kavisli bir forma sahip pişmiş toprak plakalarla oluşturulmuştur⁵⁶.

Bu tezin konusunu oluşturan diğer bir mezar olan “Bahçeboğazı 2 No.lu Mezar” dikdörtgen plana sahiptir. Mezar yapısının duvarları dikdörtgen formlu pişmiş toprak tuğlalarla örülmüş, tuğlalar birbirine harçla bağlanmıştır. Üst örtü kavisli bir forma sahip pişmiş toprak plakalarla, semerdam çatı örtüsü biçiminde oluşturulmuştur.

“Santi Marcellino E Pietro Kilisesi” altında Bahçeboğazı Mezarları ile benzer bezeme özellikleri gösteren Geç Antik Çağ’a ait bazı mezar yapıları yer almaktadır. Söz konusu mezarlar içerisinde arkosol ve nişler bulunan katakomb biçiminde mezar odalarından oluşmaktadır⁵⁷.

Geç Antik Çağ’a ait bir diğer mezar, “Marcianapolis Mezarı”, Bulgaristan’ın Varna şehri yakınlarındaki antik Marcianapolis kenti nekropolü içerisinde yer almaktaydı. Mezar yapısı 1899’da keşfedilmiş K. Skorpil tarafından incelenmiş daha sonra ise tamamen tahrip olmuştur. T. Gerassimov, K. Skorpil’in anlattıklarına dayanarak mezarın rekonstrüksiyon çalışmasını yapmıştır⁵⁸. Bu rekonstrüksiyon çalışmalarına göre, dikdörtgen planlı mezar yapısı, 2 m. uzunluğunda, 1.1 m. genişliğinde ve 1.25 m. yüksekliğindedir. Doğu batı doğrultulu olarak konumlandırılmış olan mezar tonozlu bir üst yapıya sahiptir. Kalın bir harçla sıvanan duvarların üzeri beyaz renkli bir sıva ile sıvanmış, freskler bu sıvanın üzerine yapılmıştır.

Bahçeboğazı mezarları ile benzer mimari özellikler gösteren diğer bir mezar, Bulgaristan’ın Plovdiv şehrinin Vastaniceski bölümünde, şehrin güneydoğusunda ve aynı zamanda antik Philippopolis’in en büyük nekropolünde bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultulu ve dikdörtgen planlı “Plovdiv Mezarı”nın uzunluğu 2 m., genişliği 1.12 m., yüksekliği 0.80 m.dir. Mezarın duvarları pişmiş toprak tuğlalardan inşa edilmiştir ve

⁵⁶ Karakaya 1998, 55.

⁵⁷ Deckers vd. 1987, 189 vdd.

⁵⁸ Pillinger 1999, 19-20.

üzeri üç gnays levhayla kapatılmıştır. Zemin 6 tuğla sırası ile döşenmiştir. Kuzey ve güney duvarlarda nişler bulunmaktadır⁵⁹.

2. Geç Antik Çağ Resim Sanatı

Bu tez kapsamında yer alan “Elbeyli Mezar Odası”nın duvarlarının iç yüzeyleri, özenle bezenmiş ve günümüze kadar oldukça iyi durumda korunarak gelmiş fresklerle süslüdür. En gösterişli bezemeler bir bahçe peyzajı içerisinde çeşitli kuşların bulunduğu doğu duvarı üzerinde yer alırken, kuzey güney yönlerdeki yan duvarlar çeşitli panellere ayrılmış, panellerin içerisi kuş figürleri, bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Mezar odasını süsleyen figürlü ve motifli alanların kırmızı renkli bir fon üzerine oturtulduğu görülmektedir. Mezar odasındaki paneller, dikey olarak, sarı yapraklardan oluşan bitkisel motiflerle birbirlerinden ayrılmıştır. Panellerin üst kısmında ise beyaz boya ile yapılmış, stilize lotus-palmet motiflerinden oluşan bir bordür bulunmaktadır.

Geç Antik Çağ’a ait “Silistra Mezar Odası”nın duvarları ve tonoz kısmı tamamıyla boyanmıştır. Duvarlarda geniş kırmızı çerçeveler kullanılmış ve tavan kırmızı çerçeveler halinde bölümlenmiştir. Bu kırmızı çerçeveler bütün mezar odasını çevrelemektedir ve duvar yüzeylerinin belirli bölgelerini ayırmaktadır. Girişin bulunduğu doğu duvar hariç duvarların her birinde, tonoz başlangıcına kadar uzanan üçer tane dikdörtgen panel yer almaktadır (Resim 25 – Çizim 4⁶⁰). Merkezi panel, diğer bütün panellerin ona doğru yöneldiği batı duvarının ortasındaki paneldir. Bu panel içerisinde mezar sahibi çift betimlenmiştir ve bütün kompozisyon bu çifte yönelmektedir. Merkezde yer alan bu panelin dışındaki güney, kuzey ve batı yönlerdeki panellerde ise onlara çeşitli sunularda bulunan hizmetkarlar resmedilmiştir. 4 erkek ve 4 kadın hizmetkar, mezar sahiplerine değerli eşyalar ve kıyafetler sunmaktadırlar. Bu değerli eşyalar ve kıyafetler statü sembolü veya lüks eşyalardır. Mezar sahiplerine sunulan Geç Antik Çağ’a ait fibula, pelerin, kemerli tunik ve pantolon gibi kıyafetler yüksek rütbeli memurların günlük yaşamdaki ihtişamlarını yansıtır. Giriş kısmının yer aldığı doğu duvarının her iki yanında birer şamdan üzerinde yanan mumlar yer almaktadır.

⁵⁹ Pillinger vd. 1999, 46-47.

⁶⁰ Pillinger vd. 1999, Levha 5, Figür 22.

Batı duvardaki zemini sarı renge sahip lunet kısmının içerisinde bir kantharosun çevresinde antitethik bir biçimde duran iki tavus kuşu tasvir edilmiştir. Gri siyah çizgilerle çizilmiş, gri mavi gövdeleri ve mavi benekli kırmızı kuyrukları vardır. Arka planda yeşil saplı ve yapraklı, kırmızı gelincikler yer almaktadır. Doğudaki sarı zeminli lunet benzer formdadır, fakat lunet içerisinde kantharos yoktur ve tavus kuşlarının yerine daha küçük boyutlarda antitethik bir biçimde duran kuş çifti bulunmaktadır.

Duvarlardan tonoz kısmına geçişte, ara geçiş bezeme ögesi olarak Elbeyli Mezarı'ndaki gibi üç boyutlu görünüme sahip perspektif biçiminde yapılmış bir dış sırası motifi görülmektedir. Söz konusu üç boyutlu bezemenin Elbeyli Hipojesi'ndeki bezeme ögesinden farkı, kullanılan renklerdeki farklılıklar ve dış sırasının mezar odasının sadece yan duvarlarını değil bütün duvarlarını çevrelemesidir⁶¹.

Tonozdaki bezemeler köşeleri yuvarlatılmış kırmızı kare çerçeveler içerisinde, yeşil sekizgen ağlardan oluşmaktadır. Sekizgenler, av sahneleri, hayvanlar, kuşlar ve bitkisel motifler içermektedir. Tavan süslemelerini oluşturan bu kompozisyonda göze çarpan, motiflerin çok özenli oluşu ve Elbeyli hipojesinden farklı olarak söz konusu motif ve figürlerin çok çeşitlilik göstermesidir. Örneğin resmedilen bir meyve bir daha tekrarlanmamıştır veya av sahnelerinde av hayvanı olarak bir kez ayı, bir kez yaban domuzu bir kez leopar kullanılmıştır (Çizim 5⁶²).

Geç Antik Çağ'a ait bir diğer mezar olan "Plovdiv Mezarı"ndan günümüze kalanlar, mezarın duvarlarını süsleyen fresklerin I. Lavrenov tarafından hazırlanmış suluboya kopyaları ve fresklerin 4 parça halinde korunmuş orijinal parçalarıdır. Duvar resimleri oldukça kötü durumda korunmuş olan mezarın dört duvarı da fresklerle kaplıdır. Duvarları çevreleyen figürlü paneller içerisinde bir Kline/Ziyafet sahnesi betimlenmiştir. Figürlü paneller üzerinden, iki kahverengi şeridin arasında 15 cm. genişliğinde, çok renkli, saç örgüsü biçimli bir friz geçmektedir (Resim 26). Bu örgüler her biri üzerinde beyaz tonlar taşıyan, alternatif olarak yerleştirilmiş kırmızı, yeşil, sarı renklerden oluşmaktadır. Kırmızı bir çerçeve sistemi mezar odasının tümünü, geniş parçaların bulunduğu alanlara ayırmaktadır⁶³.

⁶¹ Pillinger vd. 1999, 23 vdd.

⁶² Pillinger vd. 1999, Levha 5, Figür 23.

⁶³ Pillinger vd. 1999, 43 vdd.

Romanya'nın Köstence şehri sınırları içerisinde yer alan Geç Antik Çağ içerisinde tarihlenen mezar günümüze çok iyi durumda korunmuş zengin duvar bezemeleriyle dikkat çekmektedir. Girişin karşısındaki ana duvarın lunet bölümünde bir ziyafet sahnesi betimlenmiştir (Resim 27). Beş davetli yarım daireyi aşan bir masanın etrafındaki yatakların üzerine uzanmıştır. Masanın ve davetlilerin her iki yanında iki hizmetkar bulunmaktadır. Bu masa üç kemere sahip kaideli ve her yönde açık ahşap silmeleri taklit eden dört sandığı olan gösterişli bir mobilyadır. Üstte, yataklar kırmızı dikdörtgen formda işlemlerle bezenmiş yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Davetliler, objelerin üzerinde aşağıya doğru havada asılı bir biçimde durduğu bir perspektif sunan yuvarlak bir tepsinin etrafında toplanmışlardır. Hepsi kahverengi bantlı ve omuzlarında kahverengi aplikeler yer alan beyaz renkli aynı giysilerden giymişlerdir. Davetlilerden ikisi lir formundaki yiyeceklere doğru uzanmışlardır. Ayaktaki daha farklı bir biçimde giyinmiş olan iki figür hizmetkarlardır ve ellerinde görevlerini belirten eşyalar tutarlar. Sağdaki daha kısa bir tunik ve eşarp taşımaktadır. Diğer hizmetkardan daha genç olarak betimlenmiştir ve elinde bir oinochoe ve başka bir nesne tutar. Soldaki püsküllü uzun saçlara sahip daha yaşlı olanı, sol elinde IV. yüzyıl sonu ve V. yüzyıl başı örneklerine yaklaşan bir amphoriskos ve kaidersiz konik iki bardak tutmaktadır. İlki su servisi yapmaya adanmış olmalıdır. İkinci ise şarap servisi ile ilgilenmektedir.

Mezar odasının yan duvarlarından doğu taraftakinin üzerinde, panellerle tonoz arasındaki bölümde, içi meyvelerle dolu bir sepetin her iki yanında karşılıklı bir biçimde duran iki tavus kuşu görülmektedir. Tavus kuşlarının gövdeleri gri mavi, kanatları kahverengi, kuyrukları ise kırmızı üzerine mavi benekler taşımaktadır (Resim 28).

Girişin bulunduğu kuzey duvarının üzerindeki lunet bölümünde, beyaz bir fon üzerinde bir kap içerisinde su için dört güvercin betimlenmiştir⁶⁴.

Mezarın odasının duvarlarını süsleyen dikdörtgen paneller birbirlerinden yeşil üzerine gri-beyaz tonlarla boyanmış alanlarla ayrılmışlardır. Paneller, içerisinde sarımtırak tonlar barındıran beyaz renkle boyanmıştır ve her birinin içerisinde siyah iki çerçeve bulunmaktadır. Panellerde Elbeyli mezarında olduğu gibi mermer ögeler taklit edilmiş olmalıdır. Panelleri ayıran bölümler Euboia kökenli, beyazdan yeşilimtırak renge kadar değişen Cipollino türü mermerle, panel içerisindeki ögeler ise Pavanozetto

⁶⁴ Barbet 1988, 110 vdd.

adı verilen Phrygia kökenli, beyaz renkli ve açık renk damarlara sahip mermerlerle benzerlik göstermektedir⁶⁵.

Duvarları fresklerle kaplı, Geç Antik Çağ'a ait bir diğer mezar, İsrail'in Askalon şehrinde yer almaktadır. Bu mezardaki en dikkat çekici bezemelere sahip güney duvar, önde yeşil bir bantla sınırlandırılmış, içerisinde bir dere veya gölün betimlendiği sahne içermektedir. Resimler krem-gri bir zemin üzerine yapılmıştır. Resmin merkezinde dinlenir pozisyonda iki nymphe görülmektedir (Resim 29). Soldaki nymphe, içinden dereye suların aktığı ters çevrilmiş bir amphoraya sağ koluyla yaslanarak dinlenmektedir. Sol koluyla da bir kamış tutmaktadır. Başında lotuslardan bir çelenk yer almaktadır. Pelerini sağ omzundan vazunun üzerine doğru düşmekte, sadece sol bacağı ve sağ bacağının alt kısımlarını kapatmaktadır. Bileklerinde bilezikler, kolluk ve göğsünün üzerinde amulet taşımaktadır. Sağdaki nymphe benzer bir vazunun üzerine aynı biçimde uzanmıştır. Başında benzer bir çelenk yer almaktadır. Vücudunun geri kalanı büyük ölçüde tahrip olmuştur. Su kaynaklarının tanrıçaları olan nympheler, sıklıkla içerisinde su akan kapların üzerinde betimlenmektedirler⁶⁶. Resmin sol köşesinde suya girmek üzere olan veya su içmek için eğilmiş bir öküz bulunmaktadır. Karşı köşede başını eğmiş bir turna balık aramaktadır. Çeşitli balıklar dereye yüzmektedir. Turnanın arkasında, bazı bölümleri tahrip olmuş başka bir kuş durmaktadır. Resmin arka planı sazlar, lotus çiçekleri, meyveler ve yapraklarla doldurulmuştur. Bu açılmış çiçeklerden ikisinin üzerinde ördekler oturmaktadır. Sahnenin arka planında yer alan bitkiler Nil bölgesinin *Lilium Candidum* (Nilde yetişen bir bitki) yapraklarından, çiçeklerden ve açılmış Hindistan lotusu meyvelerinden oluşmaktadır⁶⁷.

Tavan, birbirine dolanan bitkilerden oluşan bir üzüm asma biçiminde boyanmıştır. Çok sayıdaki bitki sapı, asma filizi, üzüm salkımları alanı doldurur; kıvrımlı dallar arasında bağ bozumu sahneleri, yaratıklar, kuşlar, bir büst ve Gorgon maskesi yer almaktadır.

Tonozun altında, doğu ve batı duvarlar üzerinde koyu kırmızı bordürlerle çerçevelenmiş ve mermer taklidi biçimde boyanmış beşer panel bulunmaktadır.

⁶⁵ Cipollino ve Pavanozetto türü mermerler için bkz. Mielsch 1985, levha 17-18.

⁶⁶ Ory 1938, 40.

⁶⁷ Ory 1938, 40.

Doğudaki merkezi panelde, kenarları bir dalga sırası ve boncuk – makara sırası ile çevrelenmiş köşeleri bordürlü lozange biçimli bir kalkan yer almaktadır (Resim 30). Batı duvardaki merkezi panel, mermer taklidi kare panelin köşesindeki üçgen alanları dolduran 4 çifte baltanın yer aldığı panel biçimindedir.

Giriş kısmının bulunduğu kuzey duvar üzerinde, kapının her iki tarafında, insan figürlerine ait soluk izler bulunmaktadır. Batı taraftaki bezemeler, bir tunik ve sandaletler giymiş doğal büyüklükteki bir erkek figürüne işaret eder; sadece ayak ve dizin üstüne kadar olan bacak kısmı görülebilmektedir. Bu resimler, muhtemelen mezar sahibi ve karısının portreleriydiler⁶⁸.

Geç Antik Çağ'a ait "Pecs Mezar Odası"'nın kuzey, doğu ve güney duvarları duvar resimleriyle kaplıdır. Yan duvarlardan birinde mahrem yerleri yeşil yapraklarla örtülmüş Adem ve Havva figürleri görülmektedir. Bu figürlerin doğusunda mermer taklidi levha ile süslenmiş bir paneller bulunmaktadır. Duvarın merkezindeki mermer taklidi bu panel içerisinde bordo renkli bir disk motifi resmedilmiştir. Bu panelin devamındaki alanda havaya kaldırdığı ellerinde kırmızı kurdelelerle süslenmiş bir çelenk tutan bir erkek figürü göze çarpmaktadır. Ayaklarının yanında iki aslan figürü görülür. Bu panelin doğusunda ise kırmızı, mavi, yeşil yapraklı bir panel bulunmaktadır.

Doğu duvarındaki nişin üzerinde, günümüze oldukça tahrip olmuş bir biçimde gelmiş bir Khristogram yer alır. Duvarın üst bölümünde monogramın sağ ve sol tarafında çelenklerle boyanmış alanlar bulunmaktadır. Nişin solunda ve altında çeşitli yapraklar ve çiçeklerle bir cennet tasviri söz konusudur⁶⁹.

Blaundos antik kenti nekropolünde Geç Antik Çağ'a ait çok sayıda mezar bulunmaktadır. Bu mezarlardan bazıları Elbeyli Hipojesi ile benzer bezeme özellikleri taşımaktadırlar. Nekropol içerisindeki I-A30 ve I-A32 numaralarla kodlanmış mezarların lunet bölümlerinde açık renk zemin üzerine serpiştirilmiş çiçek motifleri bulunmaktadır⁷⁰. I-B7/2 kodlu mezarda ise dikdörtgen bir çerçeve içerisinde, birbirine paralel üç çizgi halinde betimlenmiş baklava motifi görülmektedir⁷¹. I-B23 numaralı mezarın lunetinin üst bitiminde, üç boyutlu perspektif biçiminde yapılmış şeritlerin

⁶⁸ Ory 1938, 43-44.

⁶⁹ Fülep 1977, 256-257.

⁷⁰ Baumeister 2006, 243-244, levha 227-228.

⁷¹ Baumeister 2006, 246, levha 230 b.

bulunduğu bir friz yer almaktadır (Resim 31). İki koyu renkli çizgi ile sınırlandırılmış olan bu friz, her biri ortaya doğru yönelen dört köşe kesitli geometrik motiflerden oluşmaktadır ve frizde esas olarak sarı, kırmızı ve mavi renk tonları bulunmaktadır⁷².

Nikaia Geç Antik Çağ mezarlarından “Bahçeboğazı 1 No.lu Mezar” ve “Bahçeboğazı 2 No.lu Mezar”ın duvarlarını süsleyen resimler kemik rengindeki bu fon üzerine serbest fırça darbeleri ile çizilmiştir⁷³. Duvar resimlerini oluşturan öğeler su kuşları, gırlanlar ve bunların arasına serpiştirilmiş çiçeklerden oluşmaktadır. Figür ve motiflerin çiziminde pastel renklerdeki kırmızı, yeşil ve mavinin değişik tonları kullanılmıştır.

Santi Marcellino E Pietro 71 numaralı mezar odasının 2 numaralı duvarının arkosol kısmında, kırmızı ve yeşil renkli şeritler üzerinde gövdesi koyu yeşil ve sarımsı yeşil tonlarda, ayakları ve gagaları kırmızı renkle boyanmış karşılıklı duran iki kuş figürü resmedilmiştir⁷⁴. Kuş figürleri Bahçeboğazı mezarlarında olduğu gibi bej renkli bir zemin üzerine serbest fırça darbeleriyle ve pastel tonlarda resmedilmiştir (Resim 32).

Bahçeboğazı mezarlarıyla benzerlik gösteren Geç Antik Çağ’a ait bir diğer mezar olan Marcianopolis Mezarıdır. Mezarın doğu ve batıdaki kısa duvarlarının dikdörtgen yüzeyleri ve kuzey duvarı, köşeleri birbirini tekrar eden köşe tomurcukları ile dolu, bir çift siyah çerçeve ile çerçevelenmiştir. Her üç yüzeyde de gırlan ve çiçek motifleri yer almaktadır (Çizim 6⁷⁵).

Kuzey duvarının çerçevelerinin üst köşelerinden yay formu kırmızı saçaklı bir gırlan uzanmaktadır. Çerçevelerin ortasından yandaki çerçevelere doğru yeşil ve lila renkte iki gırlan gitmektedir. Bu gırlanların kesiştikleri yüzeyde bir dal üzerinde bir kuş durmaktaydı. Arka planda yapraklar ve çiçek yaprakları dağıtılmıştır.

Doğu ve batı duvarları benzer şekilde dekore edilmiştir. Üstteki köşelerin arasında yay formu, ortadan yan çerçevelere giden pembe saçaklı, eflatun ve yeşil yapraklı bir gırlan asılıydı. Kesişen yüzeylerde kavisli bantlar vardır. Burada da arka planda dağıtılmış çiçekler bulunuyordu. Doğu ve batı duvarlarda lunet bölümleri yer

⁷² Baumeister 2006, 247, levha 231a.

⁷³ Karakaya 1998, 56.

⁷⁴ Deckers vd. 1987, 331, Farbtafel 52 b.

⁷⁵ Pillinger vd. 1999, Levha 4, Figür 19.

almaktaydı. Her iki lunet de karşılıklı duran bir çift kuş yer almakta ve ağızlarında bir çimen parçası tutmaktadırlar(Çizim 7⁷⁶).

Geç Antik Çağ içerisine tarihlenen Plovdiv Mezarı'nın dört duvarı da kuşlar, girlandlar, arka plan üzerine dağıtılmış bir şekilde resmedilmiş çiçek yaprakları, kurdeleler ve kurdelelerin bağlandığı çivilerle bezenmiştir(Çizim 8)⁷⁷.

Tavanın hemen altında, her dört duvar yüzeyini de kırmızı bir şerit çevirmektedir. Batı duvarının yukarısındaki her iki köşede de boyanmış bir çivi betimlenmiştir, bu çiviye toprak rengi, kırmızı ve mavi bantlarla bir girland bağlanmıştır. Bu girland yay formunda aşağı doğru asılmıştır ve bu en alt noktasında bantlarla sarılmıştır. Bu yayın içerisinde birbirlerine yönelmiş iki kuş durmaktadır. Arka planda dağıtılmış mavi lekeler büyük olasılıkla çiçekleri betimlemektedir.

Kuzey duvarındaki nişte benzer bir şekilde yapılmış girland bulunmaktadır, bu girlandın ortası da bantlarla sarılmıştır. Duvarın doğu bölümü batı duvarındaki ile karşılaştırılabilir bir kompozisyon taşımaktadır, fakat sadece sağ tarafta bir çivi görülmektedir. Girlandın içerisinde sağa yönelmiş bir kuş yer alır. Arka planda kırmızı renkte, gül yaprakları olması muhtemel kırmızı lekeler göze çarpmaktadır.

Doğu duvarındaki kompozisyon, batı duvarındaki gibidir. Batı duvarından farklı olan öğeler, kuzey duvarındaki gibi sadece sol tarafa yönelmiş tek bir kuş figürünün olması ve sadece sol üst köşede tek bir çivi betiminin yer almasıdır.

Güney duvarı daha sade bir kompozisyona sahiptir. Burada sol üst köşede koyu mavi bantlarla bağlanmış bir çivi bulunmaktadır. Bu bantlar diyagonal olarak birbirinden ayrılmakta ve sağa yönelmiş bir tavus kuşunu çevrelemektedir. Duvarın batı bölümündeki nişi ortasında bantlar bulunan bir girland çevrelemektedir. Sağ üst köşede sola yönelmiş bir güvercin görülmektedir.

Kullanılan renkler çok çeşitlilik göstermemektedir. Girlandlar koyu mavi, bantlar kırmızı, toprak rengi ve mavi renkle boyanmıştır. Kuşların kontur çizgileri de mavi veya siyah, bacakları, tüyleri ve gagaları toprak rengi ve kırmızı, çiçek motifleri alternatif olarak mavi ve kırmızıydı⁷⁸.

⁷⁶ Pillinger vd. 1999, Levha 4, Figür 21.

⁷⁷ Pillinger vd. 1999, Levha 21, Figür 84-87.

⁷⁸ Pillinger vd. 1999, 46 vdd.

III. İKONOĞRAFİK DEĞERLENDİRME:

Elbeyli Mezarı'nın doğu ve batı duvarları üzerindeki en dikkat çekici figürler tavus kuşu figürleridir. Tavus kuşları antik çağda tanrıça Hera'nın kutsal hayvanı ve atribütlerinden biridir. Tavus kuşu betimlemeleri Roma Dönemi mezar yapılarında bir soyluluk göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Antik Çağ'da bunlar lüks ve varlık sembolleri olarak güzellik ve ihtişamı sergilerler. Ayrıca Roma Dönemi'ndeki imparatoriçelerin de sembolüdürler. Bu dönemde tanrıça Hera (Iuno) ve imparatoriçelerin simgesi olan tavus kuşları, genellikle içinden yünlerin taşıdığı kalathosun önünde tasvir edilmişlerdir⁷⁹. Bu inançların yanı sıra eti çok geç çürüdüğünden dolayı, antik çağda ölümsüzlük simgesi olarak da sayılmıştır. Erken Hristiyanlık İkonografisi'nde ise tavus kuşu imgesi, bir su kaynağından ve çoğunlukla da kantharos biçimindeki bir kaptan su içen iki tavus kuşu kompozisyonuna dönüşmüştür⁸⁰. Elbeyli Hipojesi'nde yer alan bir bahçe içerisindeki tavus kuşu betimlemeleri de, cennet bahçeleri içerisinde ruhun ölümsüzlüğünü simgelemektedir. Dolayısıyla tavus kuşları, kantharos ve mezar konteksti ile birlikte mezar sahiplerinin sonsuz yaşam umudunun simgesidirler. Doğu duvarının lunet kısmında yer alan altı kollu haç motifi de Hristiyanlık inancına işaret eden diğer bir öğedir.

Bahçeboğazı Mezarları'nın duvar resimlerinde ise arka plan üzerine dağıtılmış çiçekler, girlandlar ve bu girlandların üzerine tünemiş çeşitli su kuşları resmedilmiştir. Mezarlar içerisindeki bezeme repertuarı genel olarak değerlendirildiğinde ölümden sonraki yaşamın başlayacağı ideal bir ortamın tasvir edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu tasvir girlandlar, kuşlar ve fon üzerine dağıtılmış çiçeklerle bir cennet bahçesi tasviri olmalıdır. Girlandlar, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren mezar kültürünün çok tercih edilen bir bezeme öğesi olmuştur. Roma devrine ait çok sayıdaki lahit üzerinde kabartma olarak işlenmiş bu motife rastlamak mümkündür. Girland Roma katakomb mezarlarında da en çok kullanılan bezeme öğelerinden biridir⁸¹.

Mezardaki kuş figürleri, Hristiyanlık öncesi dönemlerden itibaren ruhun gökyüzüne doğru kanatlanışının sembolü olmuş, aynı düşünce Hristiyanlık inancına da

⁷⁹ Mielsch vd. 1986, 20-21.

⁸⁰ Parman 1993, 387.

⁸¹ Deckers vd. 1987, s. 351, Farbtafel 68 a-b.

uyarlanmıştır⁸². Abdülvahap Mezarı'ndaki arka plan üzerine dağıtılmış çiçek motiflerinin, taç yaprakları, ince sapları ve sapsız yapraklarıyla ölümlle bağlantılı bir bitki olan haşhaş (papaver somniferum) çiçeğini temsil ediyor olması muhtemeldir⁸³.

⁸² Cumont 1942, s. 109, 180.

⁸³ Karakaya 1998, s. 57.

IV. TARİHLEME

“Silistra Mezarı”, figürlerin saç biçimleri ve bezeme sistemi nedeniyle Konstantin Dönemi’ne, yaklaşık İ.S. IV. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir⁸⁴. İznik’teki Elbeyli Hipojesi’nin dekorasyon sistemi, Silistra mezarı ile büyük benzerlikler göstermektedir. Her iki mezar odasının duvarlarındaki panellerin ve tavan kasetlerinin bölümlenmesi, Silistra mezarının lunet kısmında, Elbeyli mezarının Doğu duvarında yer alan bir kantharos etrafında karşılıklı duran tavus kuşu çifti, her iki mezarda da tonoz geçiş kısmında yer alan perspektif biçiminde resmedilmiş diğ sırası motifi yakın paralellikler gösteren özelliklerdir.

“Plovdiv Mezarı”nın kırmızı bir çerçeve sistemiyle birbirinden ayrılan panelleri, panellerin bölümlendirilme sistemi ve panellerin üzerindeki saç örgüsü biçimindeki friziyle biçimsel açıdan Elbeyli mezarı ile benzerlikleri söz konusudur. Ayrıca Silistra mezarında olduğu gibi bu mezarda da mezar sahibine armağan taşıyan hizmetkarlardan oluşan bir alay söz konusudur. Söz konusu mezar, duvar resimlerinin stili ile olduğu kadar mezar hediyelerinin de yardımıyla Tetraşi’nin sonu Erken Konstantin dönemine, İ.S. 4. Yüzyılın başlarına tarihlenmektedir⁸⁵.

“Köstence Mezarı” freskli alanların birbirinden ayrılmasında kullanılan kırmızı renkli çerçeve sistemi, panellerin, tonozun ve lunet kısmının bölümlenmesi, panellerdeki mermer taklidi unsurlar, bir kap etrafında karşılıklı bir biçimde duran tavus kuşları gibi özellikleriyle Elbeyli Mezarı ile yakın paralellikler göstermektedir. Mezar İ.S. IV. yüzyıl ortalarından V. yüzyıl başlarına kadar olan süre içerisinde tarihlendirilmektedir. Eğer buluntular son gömü tarihine işaret ediyorlarsa, mezar V. yüzyılın başlarından biraz daha geç bir tarihe, duvar resimleri ise zorunlu olarak daha erken bir döneme aittir ve ilk gömülerin çağdaşı bir tarih olarak, yaklaşık dördüncü yüzyıl ortalarına tarihlenir⁸⁶.

Mimari özellikleri ve doğu ve batı duvarlar üzerindeki mermer taklidi panelleri ile Elbeyli Hipojesi ile paralellikler gösteren “Ascalon Mezarı” İ.S. IV. yüzyıl içerisinde tarihlenmektedir⁸⁷.

⁸⁴ Pillinger vd. 1999, 27-28.

⁸⁵ Pillinger vd. 1999, 42-46, Levha 59.

⁸⁶ Barbet 1998, 108-113.

⁸⁷ Ory 1938, 44.

İ.S. IV. yüzyıl ortasına tarihlenen “Pecs Mezarı” ile Elbeyli Mezarı arasında görülen benzerlikler, her iki mezarın doğu duvarında da benzer Khristogramlar’ın yer alması ve yine doğu duvar üzerindeki arka planda çiçeklerle bezeli cennet tasvirleridir. Dolayısıyla benzer bezeme öğelerine sahip bu iki mezar yaklaşık aynı dönemin ürünü olmalıdırlar⁸⁸.

Blaundos nekropolündeki söz konusu mezarlar, genel olarak İ.S. III. – IV. yüzyıllara tarihlenmekte, fakat I-B23 numaralı mezardaki üç boyutlu perspektif motifi örneğinde olduğu gibi bazı özellikler İ.S. IV. yüzyıl özellikleri göstermektedir⁸⁹.

Yukarıdaki maddelerde tanıtılan örnekler incelendiğinde mezarların tümünün İ.S. IV. yüzyılın çeşitli dönemlerine tarihlendirildiği görülmektedir. Elbeyli Mezarı ile en büyük benzerlikler gösteren mezar yapısı Silistra’daki mezar odasıdır. Mezar odalarındaki bezeme öğelerini birbirinden ayıran kırmızı çerçeve sistemi, panellerin mezar odalarındaki konumlandırılması, tavan kompozisyonları, tavan arasındaki üç boyutlu perspektif biçiminde yapılmış bordür hemen hemen aynıdır. İznik Hipojesi’ndeki panellerde yer alan bitki ve kuş bezemelerinin ve geometrik motiflerin yerini, Silistra’da insan figürlü paneller almıştır. Silistra hipojesinin inşasının İ.S. 376-378 yıllarında tamamlandığı kabul edilmektedir, çünkü bu tarihten sonra bölge Gotlar tarafından istila edilmiştir. İnsan figürlerindeki saç biçimlerinin Büyük Konstantin dönemi etkilerini gösterdiği de düşünüldüğünde, Silistra hipojesi İ.S. IV. yüzyılın II. yarısının başlarına tarihlenir. Diğer bir yakın örnek olan Köstence mezarı panel bezeme sistemi, tavan kompozisyonları, mermer taklidi unsurlarıyla İ.S. IV. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir. Pecs mezarı, Elbeyli hipojesindeki benzer Khristogram sembolü ve arka planı çiçeklerle bezeli cennet tasvirleri ile İ.S. IV. yüzyıl ortalarına tarihlenir.

Elbeyli Hipojesi de açık bir şekilde bu mezarlarla aynı döneme aittir. Bu nedenle hipoje İ.S. IV. yüzyılın ortalarına tarihlenmelidir.

Santi Marcellino E Pietro Kilisesi altında yer alan mezarlardan “Bahçeboğazi Mezarları” ile benzerlikler gösteren Geç Antik Çağ’a ait 71 No.lu mezar odası, İ.S. IV. yüzyılın ortalarına Geç Konstantin dönemine tarihlenmektedir⁹⁰.

⁸⁸ Fülep 1977, 256 vdd.

⁸⁹ Baumeister 2006, 261.

⁹⁰ Deckers 1987, 334.

“Marcianapolis Mezarı” karşılaştırmalı örnekler yardımı ve mezarda Hıristiyan öğelerin olmaması nedeniyle İ.S. IV. yüzyıl içerisine tarihlenmektedir⁹¹.

“Plovdiv Geç Antik Çağ Mezarı”, İ.S. IV. yy. ikinci yarısına, en geç 5. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir⁹².

Yukarıda değinilen benzer örnekler incelendiğinde, bu mezar yapılarının IV. yüzyılın çeşitli dönemlerine tarihlendirildiği görülmektedir. Santi Marcellino E Pietro katakomblarındaki 71 numaralı mezar odası İ.S. IV. yüzyıl ortalarına, Marcianapolis mezarı İ.S. IV. yüzyıl içerisine, Plovdiv mezarı ise İ.S. IV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Bahçeboğazı mezarlarını bu örneklerle olan benzerliklerinden dolayı İ.S. IV. yüzyıl içerisine tarihlemek mümkündür. Fakat daha kesin bir tarihleme yapmak benzer örneklerin İ.S. IV. yüzyıl içerisinde farklı tarihlere verilmesinden dolayı mümkün görünmemektedir.

⁹¹ Pillinger 1999, 21.

⁹² Pillinger 1999, 47.

SONUÇ

Geç Antik Çağ olarak adlandırılan dönem (yaklaşık İ.S. 200 – İ.S. 700), eski Anadolu coğrafyasın için kültürel ve sanatsal açıdan karmaşık bir dönemi yansıtmaktadır. Bu coğrafyada bir yandan Yunan ve Roma kültürünün etkileri devam ederken, diğer yandan Doğu kültürünün ve inançlarının Roma kültür dünyasını etkilediği görülmektedir. İmparator I. Konstantin’in imparatorluğun başkentini Konstantinopolis’e aktarması ve imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Hıristiyanlara din özgürlüğü tanınması dönemin sosyo-kültürel ve sanatsal anlayışını etkilemiştir. Bu etkilenmenin sonucu olarak özellikle ölü kültürünü ilgilendiren duvar resim sanatı gibi görsel sanatlarda, Hıristiyanlıkla ilgili öğeler bezeme repertuarına girmiş, fakat geçmiş dönemlerden beri süregelen süsleme elemanları da etkisini sürdürmüştür.

Prof. Dr. Mustafa Şahin başkanlığındaki “Bursa Kültür Envanteri Projesi” çerçevesinde Nikaia Antik Kenti’nde sürdürülen yüzey araştırması çalışmaları esnasında, kentin bu dönemiyle ilgili bazı çalışmalar yapılmasına karşın⁹³, dönemin duvar resimlerine sahip mezarlarının bir bütün halinde toplandığı bir yayının olmayışı, konunun tarafımdan yüksek lisans tezi olarak çalışılması uygun bulunmuştur.

Çalışmalar esnasında öncelikle, kentin başlangıcından imparator Justinianus’un saltanatının sonuna kadar olan döneminin tarihçesi, çoğunlukla antik yazarların anlatımlarına dayanarak verilmeye çalışılmış ve kentte günümüze kadar yapılmış olan araştırmaların tarihçesi özet halinde sunulmuştur.

Katalog bölümünde Geç Antik Çağ’a ait mezarlar olan “Elbeyli Hipojesi”, “Bahçeboğazı 1 No.lu Mezar” ve “Bahçeboğazı 2 No.lu Mezar” konumları, mimarileri ve bezeme elemanları açısından detaylı olarak tanımlanmıştır.

“Geç Antik Çağ Resim Sanatı” başlığı altında, ilk olarak Geç Antik Çağ mezar mimarisine değinilmiş, daha sonra söz konusu dönemin bezeme repertuarı çeşitli örnekler yardımıyla tanıtılmaya çalışılmıştır.

İkonografik Değerlendirme başlığını taşıyan bölümde, tezin konusunu oluşturan mezarlar içerisinde yer alan duvar resimlerindeki konular ikonografik açıdan açıklanmaya çalışılmıştır.

⁹³ Fıratlı 1974. Karakaya 1998.

Tarihleme bölümünde her bir mezar yapısının benzer bezeme özellikleri gösteren farklı mezar yapılarıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda İznik'teki Geç Antik Çağ'a ait duvar resimlerine sahip mezar yapıları, belirli bir kronolojik çerçeve içerisine konulmaya çalışılmıştır.

Yapılan tüm bu incelemeler sonucunda Elbeyli Hipojesi'nin, mezar içerisindeki günümüzde kısmen tahrip olmuş haç monogramı ve çeşitli kuşlarla birlikte betimlenmiş cennet bahçesi tasvirlerinin de gösterdiği gibi, Hıristiyanlık inancına mensup kişilere ait olduğu anlaşılmaktadır. Hipoje içerisindeki duvar resimlerinin, Balkanlar, Anadolu ve Ortadoğu gibi çeşitli coğrafyalardaki Geç Antik Çağ mezarları ile benzer bezeme özellikleri gösterdiği saptanmıştır. Benzer bezeme sistemlerine sahip bu mezarlarla yapılan karşılaştırmalar sonucu Elbeyli Hipojesi, yaklaşık İ.S. IV. yüzyılın ortalarına tarihlenebilir.

Bahçeboğazı mezarları ise Hıristiyanlık inancına özgü belirgin bir figür ya da motif taşımamaktadır. Bu mezar yapıları Balkanlar ve İtalya'daki bazı mezar yapıları ile benzer duvar resimlerine sahiptir. Bahçeboğazı mezarlarını bu örneklerle olan benzerliklerinden dolayı İ.S. IV. yüzyıl içerisine tarihlemek mümkündür. Fakat daha kesin bir tarihleme yapmak benzer örneklerin İ.S. IV. yüzyıl içerisinde farklı tarihlere verilmesinden dolayı mümkün görünmemektedir.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Appianus Appianus, *Appian's Roman History II*, E. H. Warmington (Ed.), çev. H. White (London 1972).
- Barbet 1988 A. Barbet, "Le Tombeau du Banquet de Constantza - Le Tombeau de Silistra", N. Blanc (Ed.), *Au Royaume des Ombres*, (Paris, 1998) 108-119.
- Baumeister 2006 P. Baumeister, "Die Nekropolen von Blaundos", A. Filges (Ed.), *Blaundos Berichte zur Erforschung einer Kleinstadt im lydisch-phrygischen Grenzgebiet*, IstForsch 48, (Tübingen 2006) 222-261.
- Cassius Dio Cassius Dio, *Dio's Roman History VI. 51*, E. H. Warmington (Ed.), çev. E. Cary, (London 1968).
- Cumont 1942 F. Cumont, *Recherches sur le symbolisme funeraire des Romains* (Paris 1942)
- Deckers vd. 1987 J. G. Deckers – H. R. Seeliger – G. Mietke, *Die Katakombe Santi Marcellino e Pietro Repertorium der Malereien* (Münster 1987).
- Dion Chrysostomos Dion Chrysostomos, *Saemtliche Reden*, W. Rüegg (Ed.), Çev. W. Elliger (Zürih 1967).
- French 1967 D. French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, 1. The Iznik Area", *AnatSt* 17, 1967, 49 vd.
- Fülep 1977 F. Fülep, "Excavations of the Early Christian Mausoleum of Pecs", *Archaeologiai Ertesito* 104, (1967) 256 vd.
- Fıratlı 1974 N. Fıratlı, "An Early Byzantine Hypogeum Discovered at Iznik", *Mansel'e Armağan* (Ankara 1974), 919-932.
- Herodian Herodian, *Herodian's History of the Empire from the Time of Marcus Aurelius I. 3*, E. H. Warmington (Ed.), Çev. C. R. Whittaker, (Londra 1969).
- Jacoby 1955 F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker 3-B Kommentar zu Nr. 297-607*, E. J. Brill (Ed.), (Leiden 1955).

- Karakaya 1998 E. Karakaya, "İznik'te Bulunan Duvarları Resimli Bir Mezar Odası", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14, (1998), 55-58.
- Klose 1999 D. O. A. Klose, "Nikaia, Nicaea, Iznik", K. Brodersen (Ed.), *Antike Staetten am Mittelmeer* (Darmstadt 1999) 571-574.
- Mielsch 1985 H. Mielsch, *Buntmarmore aus Rom im Antikenmuseum in Berlin*, (Berlin 1985).
- Mielsch vd. 1986 H. Mielsch – H. Von Hesberg, "Die Heidnische Nekropole Unter St. Peter In Rom Die Mauseleen A-D", *MemPontAc XVI I*, (Roma 1986).
- Nonnos, Nonnos, *Die Dionysiaka des Nonnos I*, Çev. T. V. Scheffer (Münih 1929).
- Ory 1938 J. Ory "A Painted Tomb Near Ascalon", *The Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine VIII*, (London 1938), 38-44.
- Parman 1993 E. Parman, "Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar – Güner İnal'a Armağan*, (Ankara 1993), 387-411.
- Pillinger vd. 1999 R. Pillinger – V. Popova – B. Zimmermann, *Corpus der Spaetantiken und Frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens* (Wien 1999).
- Plinius Plinius, *C. Plini Caecilii Secundi Epistularum Libri Decem Gaius Plinius Caecilius Secundus - Briefe*, Helmut Kasten (Ed.) (Münih 1968).
- Porter vd. 2009 R. Porter - F. Christensen - S. Schiermacker – P. Hansen, *Türkiye ve Ortadoğu'nun Kuşları*, Çev. K. A. Boyla – K. Çapacı (Ankara 2009).
- Schneider 1943 A. M. Schneider, "Die römische und byzantinische Denkmäler von Nikaia – İznik", *IstForsch* 16 (Berlin 1943).
- Strabon Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)*, Çev. Adnan Pekman, (İstanbul 2005).

- Şahin 1979 S. Şahin, *Katalog der Antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) – İznik Müzesi Antik Yazıtlar Katalođu I*, (Bonn 1979).
- Şahin 1987 S. Şahin, *Katalog der Antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) – İznik Müzesi Antik Yazıtlar Katalođu II 3* (Bonn 1987).
- Şahin vd. 2008 M. Şahin – D. Yavaş – R. Okçu – D. Şahin, “İznik Yüzey Araştırması 2006”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara 2008), 11-26.
- Texier 2002 C. Texier, *Küçük Asya – Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi I*, Çev. Ali Suat, (Ankara 2002).
- Yalman 2000 B. Yalman, “*Nikaia – İznik*” (İstanbul 2000).

ÇİZİMLER VE RESİMLER LİSTESİ

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1- Elbeyli Hipojesi Plan ve Kesit Çizimleri

(Fıratlı 1974, Fig. 129)

Çizim 2- Elbeyli Hipojesi Duvar Resimleri

(Fıratlı 1974, Fig. 130)

Çizim 3- Bahçeboğazı Mevkii 1 No.lu Mezar Yapısı

(Karakaya 1998, 57).

Çizim 4- Silistra Mezarı Duvar Resimleri

(Pillinger vd. 1999, Levha 5, Figür 22)

Çizim 5- Silistra Mezarı Tonoz Resimleri

(Pillinger vd. 1999, Levha 5, Figür 23)

Çizim 6- Marcianapolis Mezarı Duvar Resimleri

(Pillinger vd. 1999, Levha 4, Figür 19)

Çizim 7- Marcianapolis Mezarı Doğu Duvarı

(Pillinger vd. 1999, Levha 4, Figür 21)

Çizim 8- Plovdiv Mezarı Duvar Resimleri

(Pillinger vd. 1999, Levha 4, Figür 21)

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1- Elbeyli Hipojesi Mezarın Dışından Batı Yönden Genel Görünüm

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 2- Elbeyli Hipojesi Giriş Kısmı

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 3- Elbeyli Hipojesi – Batı Yönden Genel Görünüm

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 4- Elbeyli Hipojesi – Batı Duvarı

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 5- Elbeyli Hipojesi – Batı Duvarı Lunet Bölümü

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 6- Elbeyli Hipojesi – Kuzey Duvarı 1 No.lu Panel

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 7- Kuzey Duvarı 2 No.lu Panel

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 8- Elbeyli Hipojesi – Kuzey Duvarı 3 No.lu Panel

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 9- Elbeyli Hipojesi – Kuzey Duvarı 4 No.lu Panel

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 10- Elbeyli Hipojesi – Güney Duvarı 1 No.lu Panel

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 11- Elbeyli Hipojesi – Güney Duvarı 2 No.lu Panel

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 12- Elbeyli Hipojesi – Güney Duvarı 3 No.lu Panel

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 13- Elbeyli Hipojesi – Güney Duvarı 4 No.lu Panel

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 14- Elbeyli Hipojesi – Doğu Duvarı

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 15- Elbeyli Hipojesi – Güney Duvarı Denticule Motifi Detay

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 16- Elbeyli Hipojesi – Tavan Bezemeleri Detay

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 17- Bahçeboğazı Mezarları Genel Görünüm

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 18- Bahçeboğazı 1 No.lu Mezar Doğu Duvarı

(Fotoğraf: Yazar)

Resim 19- Bahçeboğazı 1 No.lu Mezar Kuzey Duvarı

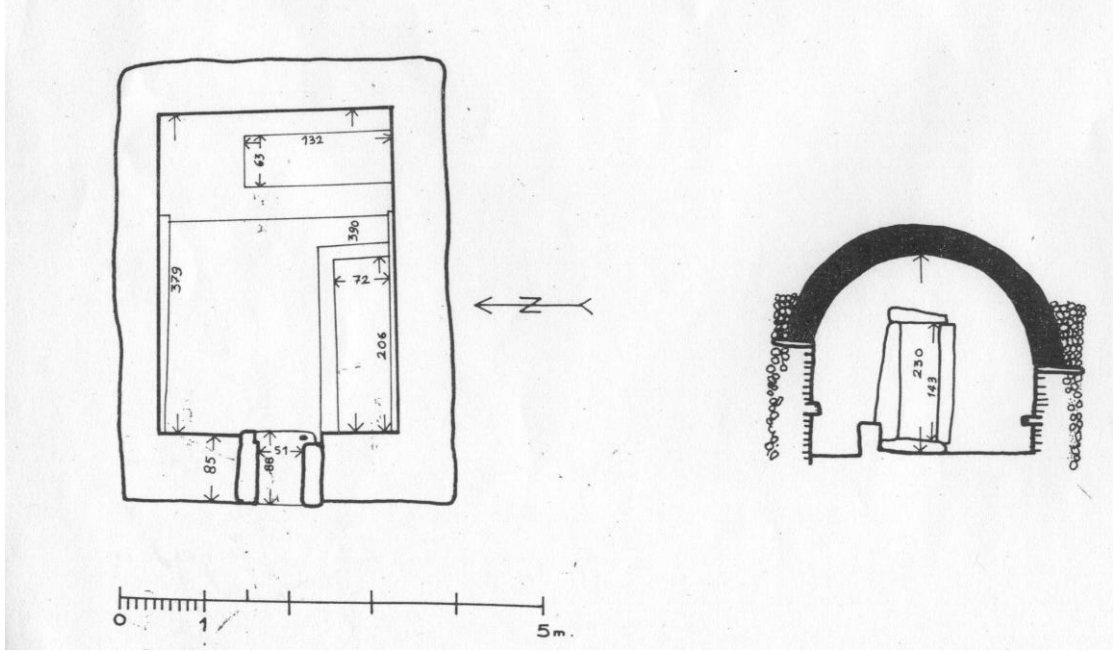
(Fotoğraf: Yazar)

Resim 20- Bahçeboğazı 2 No.lu Mezar 1. Kısa Kenar

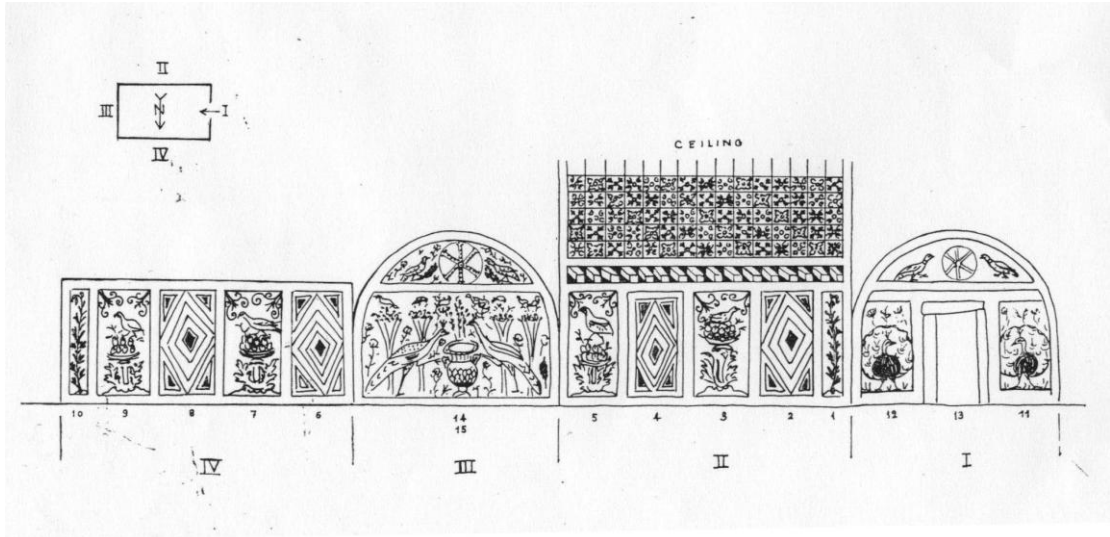
(Fotoğraf: Yazar)

- Resim 21-** Bahçeboğazı 2 No.lu Mezar 2. Kısa Kenar
(Fotoğraf: Yazar)
- Resim 22-** Bahçeboğazı 2 No.lu Mezar 1. Uzun Kenar
(Fotoğraf: Yazar)
- Resim 23-** Bahçeboğazı 2 No.lu Mezar 2. Uzun Kenar
(Fotoğraf: Yazar)
- Resim 24-** Bahçeboğazı 2 No.lu Mezar Üst Örtüyü Oluşturan Pişmiş Toprak
Levhalaradan Detay
(Fotoğraf: Yazar)
- Resim 25-** Silistra Mezarı – Doğu Yönden Genel Görünüm
(Barbet 1998, 115)
- Resim 26-** Plovdiv Mezarı Doğu Duvarı Kopya
(Pillinger vd. 1999, Levha 59, Resim 79)
- Resim 27-** Köstence Mezarı Güney Duvarı
(Barbet 1998, . 109)
- Resim 20-** Köstence Mezarı Doğu Duvarı
(Barbet1998, 111)
- Resim 21-** Ascalon Mezarı Güney Duvarı Lunet
(Ory 1938, Levha 27)
- Resim 22-** Ascalon Mezarı Güney Duvarı
(Ory, 1938, Levha 28-2)
- Resim 23-** Blaundos I-B23 No.lu Mezar, Lunet Bölümü Detay
(Baumeister 2006, 247, Resim 257-a)
- Resim 32-** Santi Marcellino E Pietro 71 No.lu Mezar Odası Arkosol Detayı
(Deckers vd. 1987, Levha 52b)

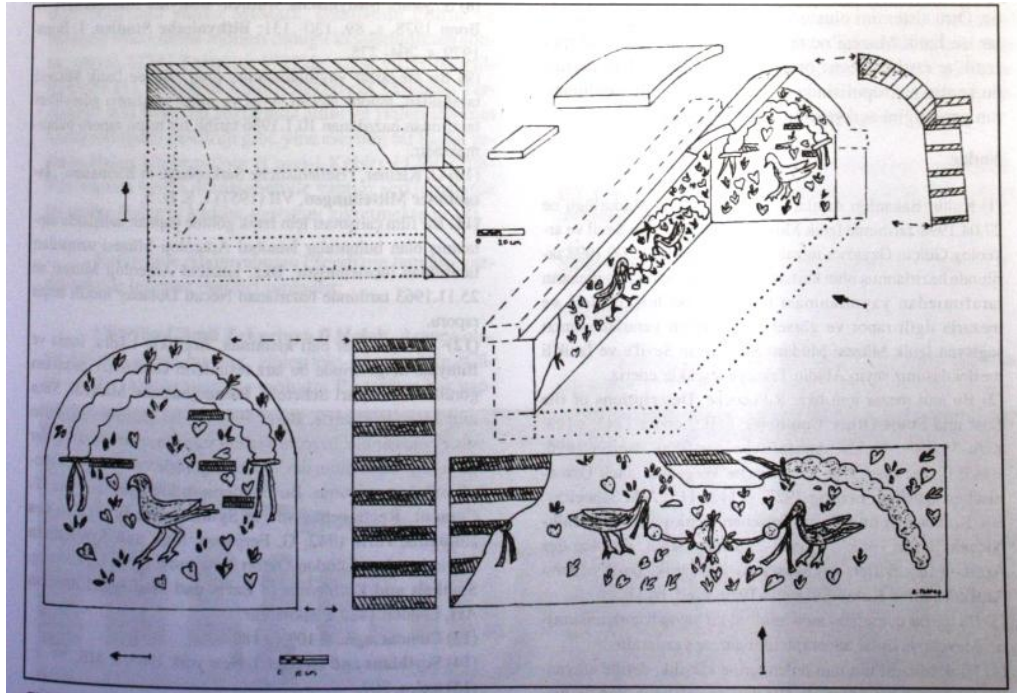
ÇİZİMLER

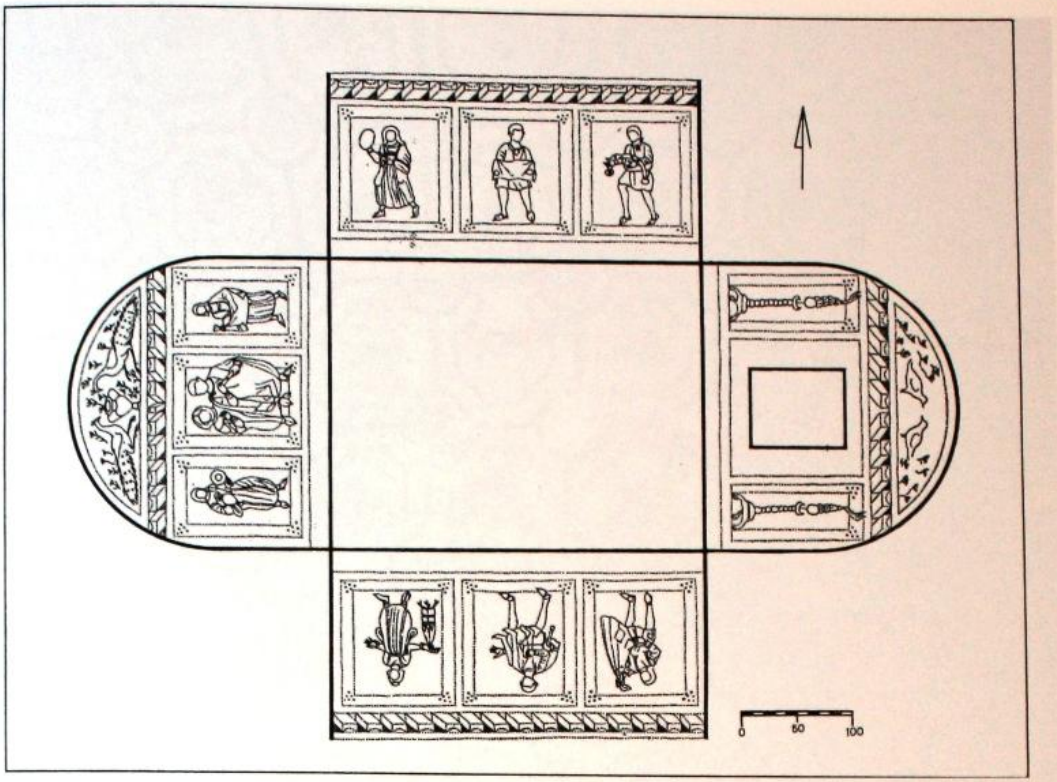
Çizim 1

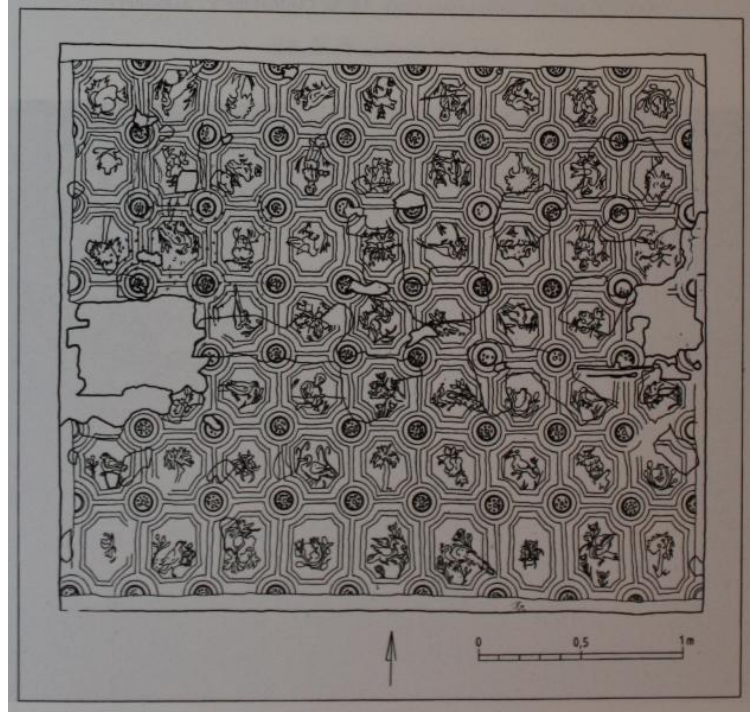
Çizim 2

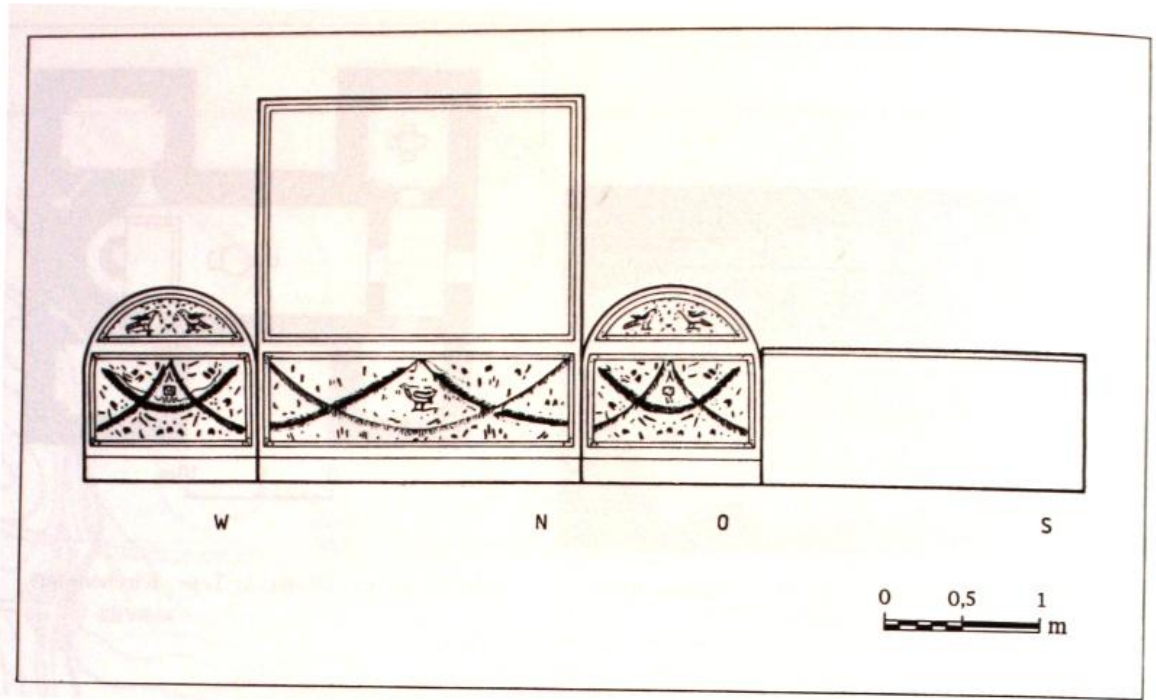
Çizim 3

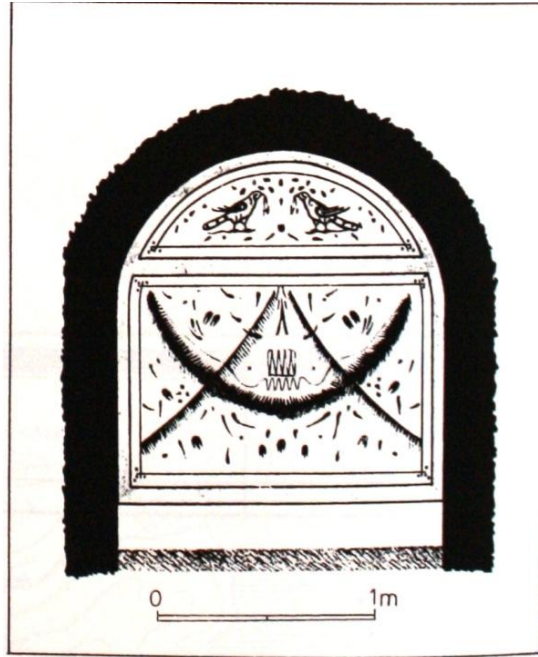
Çizim 4

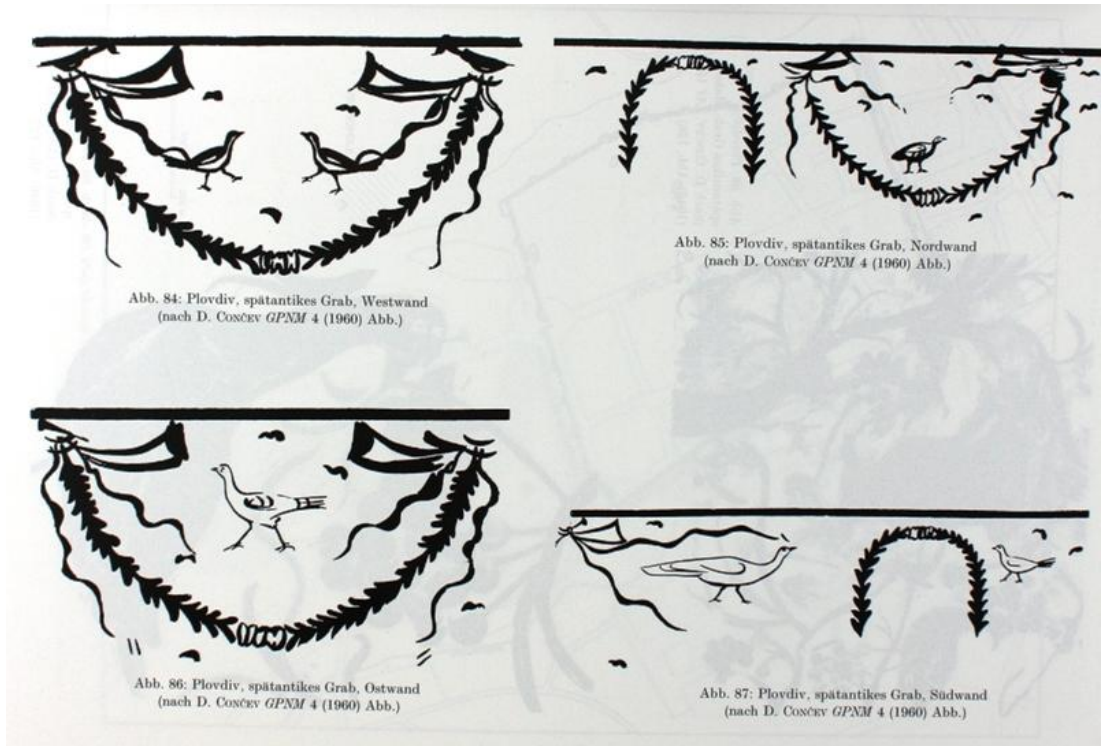
Çizim 5

Çizim 6

Çizim 7

Çizim 8

RESİMLER

Resim 1

Resim 2

Resim 3

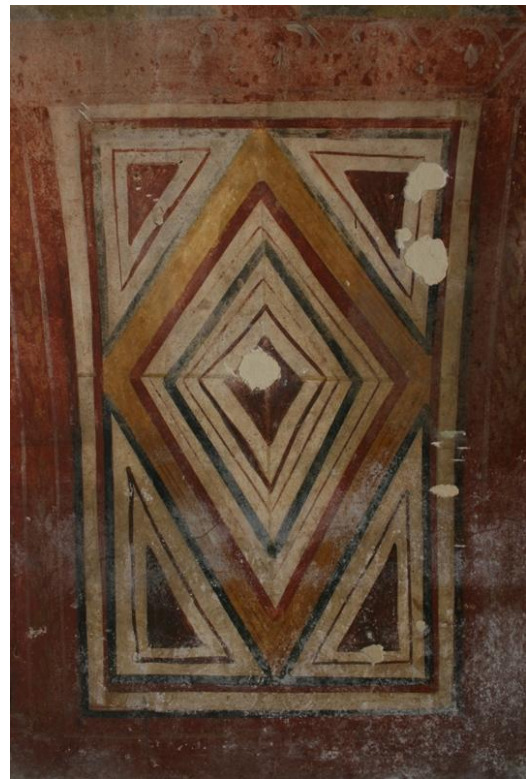
Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

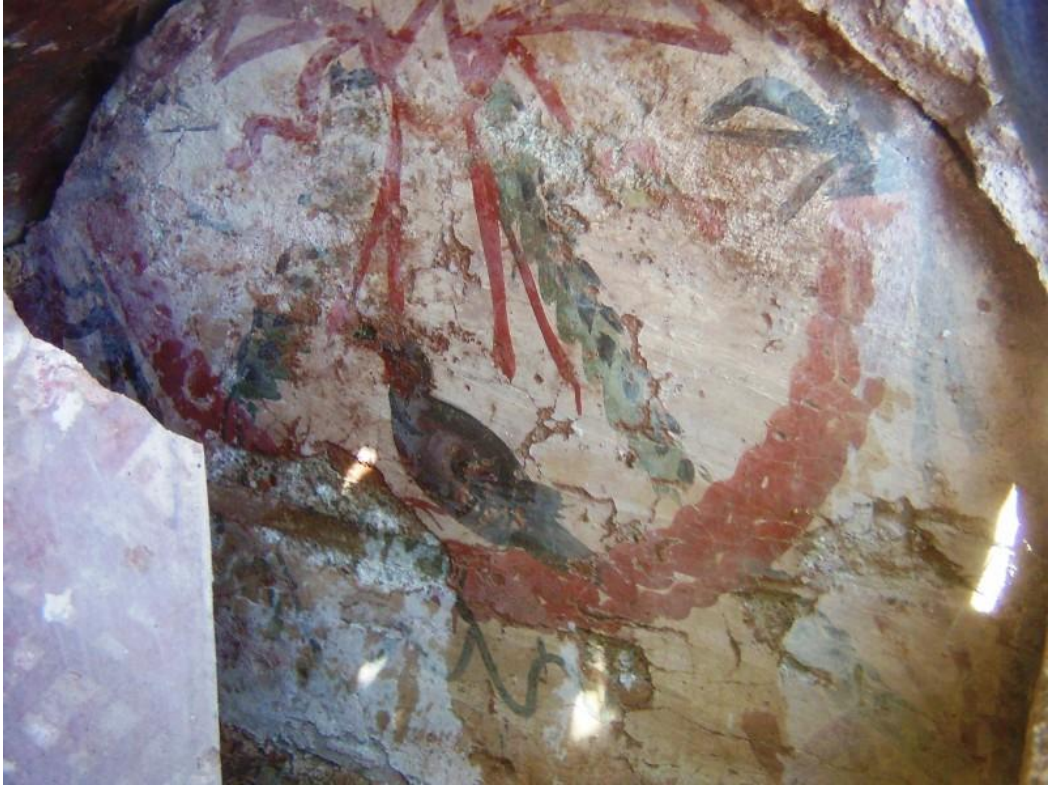
Resim 18

Resim 19

Resim 20

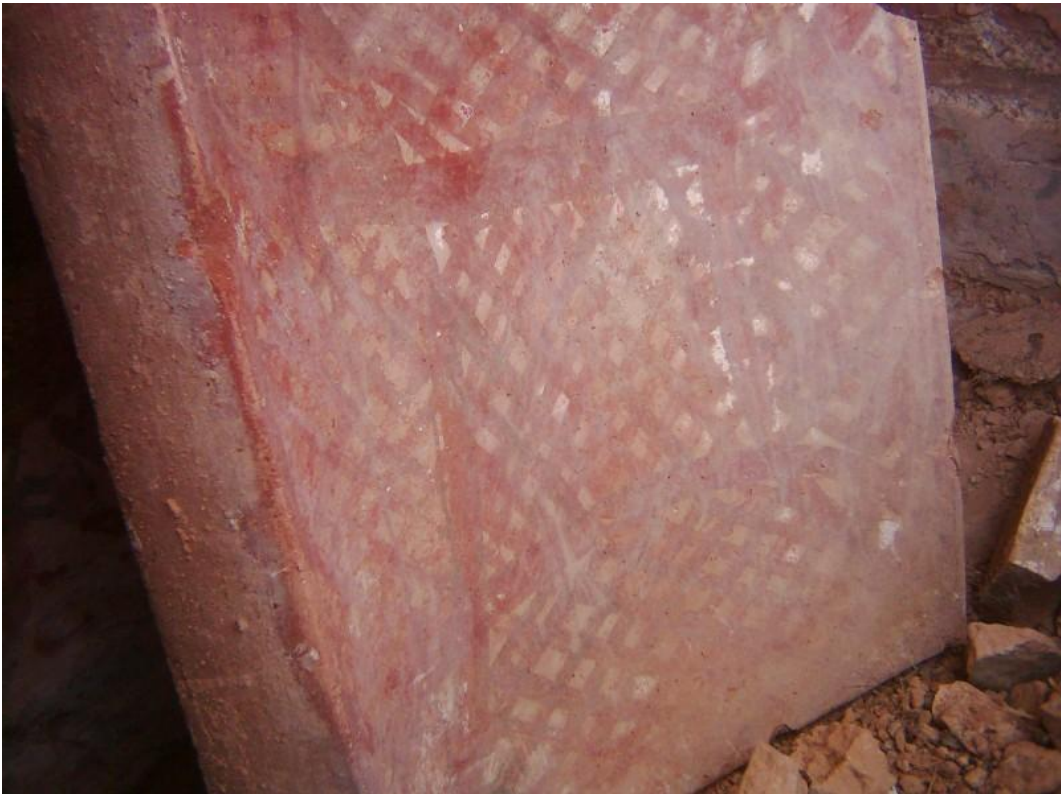
Resim 21

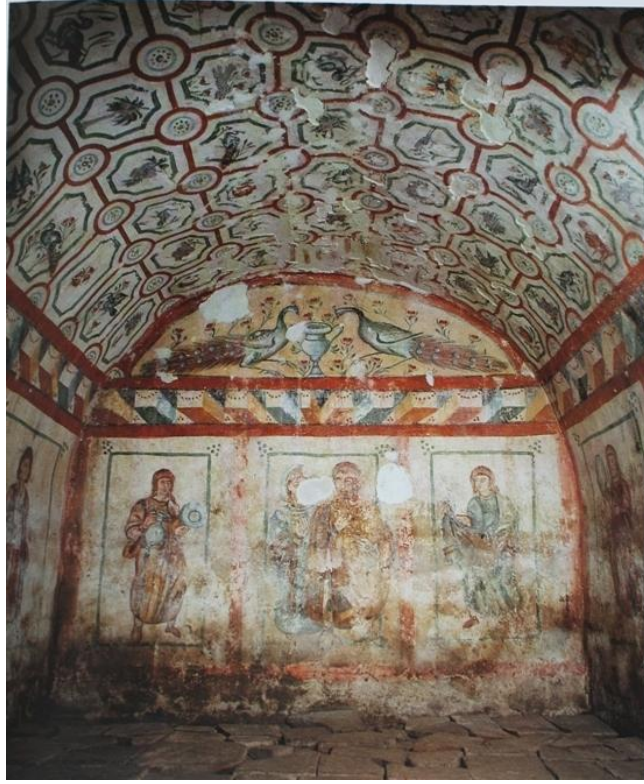
Resim 22

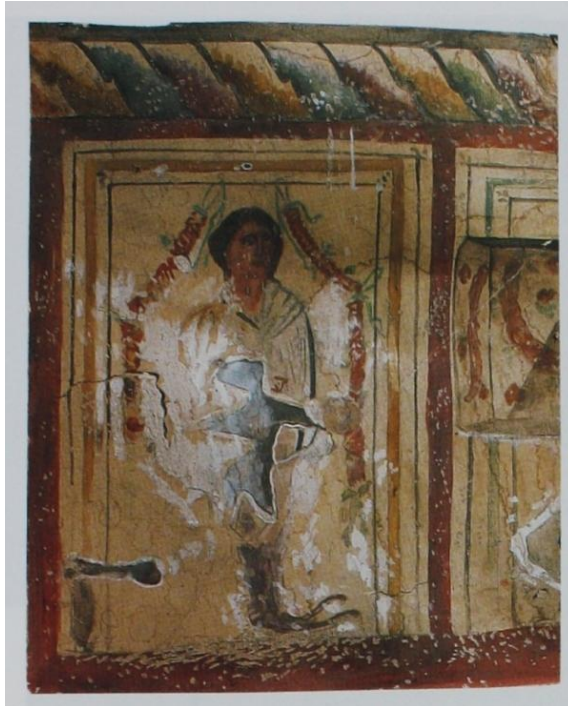
Resim 23

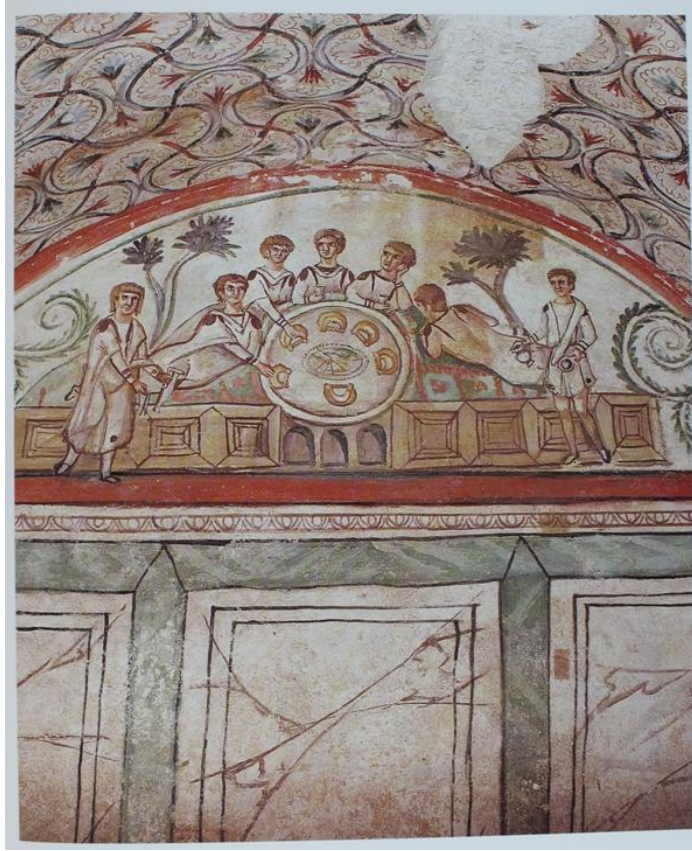
Resim 24

Resim 25

Resim 26

Resim 27

Resim 28

Resim 29

Resim 30

Resim 31

Resim 32

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı:	Bursa	1982	
Öğr.Gördüğü Kurumlar :	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise:	1996	1999	Bursa Erkek Lisesi
Lisans:	1999	2004	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
Yüksek Lisans:	2006	2010	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı
Doktora:			
Medeni Durum:	Bekar		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:	İngilizce Almanca Fransızca	İyi Orta Orta	
Çalıştığı Kurum (lar):	Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2006	Halen Çalışmakta	Uludağ Üniversitesi
...			
Yurtdışı Görevleri:			
Kullandığı Burslar:	DAAD Dil Bursu – Köln/Almanya Erasmus Bursu – Bonn/Almanya		
Aldığı Ödüller:			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :			
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :			
Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :	2001 - 2002 Şirince ve Çevresi Yüzeysel Araştırmaları (Yrd. Doç. Dr. Akın Ersoy), İzmir. 2002 - Klaros Kazıları (Prof. Dr. Nuran Şahin), İzmir. 2003 - 2005 İskenderiye Müzesi (Mısır) Benaki Koleksiyonu Amphora Mühürleri Envanter Projesi (Prof. Dr. Jean-Yves Empereur - Yrd. Doç Dr. Gonca C. Şenol), İskenderiye - Mısır. 2005 - Arslan Eyce Taşucu Amphora		

	Müzesi Envanter Projesi (Yrd. Doç. Kaan Şenol), Mersin. 2006 - Muğla Kültür Envanteri Projesi (Prof. Dr. Adnan Diler), Muğla. 2006 - Myndos Kazıları (Prof. Dr. Mustafa Şahin), Muğla. 2007 - Derecik Bazilikası Kazısı (Prof. Dr. Michel Fuchs - Prof. Dr. Mustafa Şahin), Bursa. 2008 – Bursa ve Çevresi Kültür Envanteri Projesi (Prof. Dr. Mustafa Şahin), Bursa. 2009 – Myndos Kazıları (Prof. Dr. Mustafa Şahin), Muğla.
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:	Terracotta Figurines in the Greek and Roman Eastern Mediterranean: Production and Diffusion, Iconography and Function 2-6 Haziran 2007 (Poster Sunumu) XIth International AIEMA Mosaic Symposium 16-20 Ekim 2009
Yayımlanan Çalışmalar :	
Diğer:	
	Tarih-İmza Adı Soyadı Ahmet Ali ALTIN